Valiokunnan mietintö LaVM 12/2018 vp– HE 88/2018 vp

Lakivaliokunta

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi

JOHDANTO

Vireilletulo

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi (HE 88/2018 vp): Asia on saapunut lakivaliokuntaan mietinnön antamista varten. Asia on lisäksi lähetetty sosiaali- ja terveysvaliokuntaan lausunnon antamista varten.

Lausunto

Asiasta on annettu seuraava lausunto:
- sosiaali- ja terveysvaliokunta StVL 6/2018 vp

Asiantuntijat

Valiokunta on kuullut:
- lainsäädäntöneuvos Outi Kemppainen, oikeusministeriö
- erityisasiantuntija Kirsi Kaikko, sosiaali- ja terveysministeriö
- neuvotteleva virkamies Annika Parsons, sosiaali- ja terveysministeriö
- esittelijäneuvos Kirsti Kurki-Suonio, Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia
- käräjätuomari Pia Hansson-Anttonen, Espoon käräjäoikeus
- julkinen oikeusavustaja, asianajaja Anne Hytönen, Länsi- ja Sisä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiiri
- lakimies Aila Heusala, Itä-Suomen aluehallintoviraston maistraattien ohjaus- ja kehittämisyksikkö
- neuvontalakimies Sanna-Mari Haapaniemi, Väestörekisterikeskus
- lastenpsykiatri Jukka Mäkelä, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL)
- perheoikeudellisten asioiden päällikkö Katja Niemelä, Helsingin kaupungin sosiaali- ja terveysvirasto
- lakimies Merike Helander, Lapsiasiavaltuutetun toimisto
- pääsihteeri Riitta Särkelä, Ensi- ja turvakotien liitto
- hallituksen jäsen Pekka Pere, Isät lasten asialla ry
- asiantuntija Reetta Kallio, Lastensuojelun Keskusliitto
- puheenjohtaja Raili Tähtinen, Lastenvalvojat ry
- varapuheenjohtaja Katri Hyytiä, Lastenvalvojat ry

Valmis
5.0

- pääsihteeri Tomi Timperi, Miesjärjestöjen keskusliitto ry
- projektipäällikkö Anna Moring, Monimuotoiset perheet -verkosto
- pääsihteeri Johanna Pakkanen, Naisjärjestöt Yhteistyössä ry
- toiminnanjohtaja Juha Jämsä, Sateenkaariperheet ry
- asianajaja Hilkka Salmenkylä, Suomen Asianajajaliitto
- opetusneuvos Pekka Leinonen, Suomen Isovanhemmat ry
- psykologi, tiimiesimies Suvi Laru, Väestöliitto ry
- professori (emeritus) Markku Helin
- yliopistonlehtori Hannele Tolonen
- psykologi Päivi Mäntylä-Karppinen
- lastenpsykiatrian dosentti Jari Sinkkonen
- oikeuspsykologian dosentti Helinä Häkkänen-Nyholm
- oikeustieteen tohtori Anja Hannuniemi

Valiokunta on saanut kirjallisen lausunnon:
- Elatusvelvollisten Liitto ry
- Etävanhempien liitto ry
- Mannerheimin Lastensuojeluliitto
- Suomen Uusperheiden Liitto ry
- Suomen Vanhempainliitto ry
- Yhden Vanhemman Perheiden Liitto ry
- apulaisprofessori Suvianna Hakalehto

HALLITUKSEN ESITYS

Esityksessä ehdotetaan muutettavaksi lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaa lakia.

Lain yleisiä säännöksiä lapsen huollon ja tapaamisoikeuden sisällöstä ehdotetaan täsmennettäviksi. Lakiin ehdotetaan uusia säännöksiä muun muassa huoltajien velvollisuudesta suojella lasta väkivallalta, vaalia lapselle läheisiä ihmissuhteita ja myötävaikuttaa tapaamisoikeuden toteutumiseen. Myös lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan asian ratkaisemisessa huomioon otettavia tekijöitä ehdotetaan täydennettäviksi.

Lakiin ehdotetaan lisättäviksi säännökset, joiden mukaan vanhemmat voivat sopia tai tuomioistuin voi päättää, että lapsi asuu vuorotellen kummankin vanhempansa luona. Uutta olisi myös se, että lapselle voitaisiin vahvistaa oikeus tavata hänelle erityisen läheistä henkilöä. Tapaamisoikeuden toteutumisen varmistamiseksi ehdotetaan useita eri keinoja kuten sitä, että tapaamisoikeutta koskevaan tuomioistuimen päätökseen voitaisiin tietyin edellytyksin asettaa uhkasakko.

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien sopimusten valikoimaa ehdotetaan laajennettavaksi. Esityksen mukaan myös huoltajien välisestä tehtävienjaosta, oheishuoltajasta ja tietojensaantioikeudesta voitaisiin jatkossa sopia sosiaalilautakunnan vahvistamalla sopimuksella.

Lakiin ehdotetaan useita muutoksia, joiden tavoitteena on vahvistaa lapsen oikeutta saada äänensä kuuluville ja osallistua häntä koskevien asioiden käsittelyyn. Laissa säädettäisiin myös nykyistä yksityiskohtaisemmin lapsen kuulemisesta eri menettelyissä.

Oikeudenkäyntimenettelyn nopeuttamiseksi ehdotetaan, että laissa säädettäisiin velvollisuudesta käsitellä lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva asia joutuisasti ja järjestää istunto ilman aiheetonta viivytystä. Lisäksi tarkennettaisiin sosiaalilautakunnan selvityksen hankkimista koskevia säännöksiä. Lakiin ehdotetaan myös säännöstä siitä, että ilmeisen perusteeton hakemus sopimuksen tai päätöksen muuttamiseksi tulisi hylätä jo kirjallisessa menettelyssä.

Esityksessä ehdotetaan lisäksi muutettavaksi eräitä lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta annetun lain, lapsen elatuksesta annetun lain, riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain ja oikeudenkäymiskaaren säännöksiä. Vähäisiä muutoksia ehdotetaan myös eräisiin muihin lakeihin.

Lait on tarkoitettu tulemaan voimaan aikaisintaan samaan aikaan kuin äitiyslaki, joka tulee voimaan 1 päivänä huhtikuuta 2019.

Esitys liittyy vuoden 2019 talousarvioesitykseen ja on tarkoitettu käsiteltäväksi sen yhteydessä.

VALIOKUNNAN YLEISPERUSTELUT

Yleistä

Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annettu laki (361/1983, jäljempänä lapsenhuoltolaki) on tullut voimaan noin 35 vuotta sitten. Laki on lasten ja perheiden kannalta keskeinen. Eräät lain säännökset ovat yleisiä koskien lapsia ja huoltajia kaikissa tilanteissa, kun taas osa säännöksistä tulee sovellettavaksi vanhempien erotilanteessa.

Lapsenhuoltolakiin on sen voimassaolon aikana tehty suhteellisen vähän muutoksia, mikä osoittaa, että yleisluontoinen lainsäädäntö on kestänyt aikaa varsin hyvin. Lain uudistaminen on kuitenkin tullut ajankohtaiseksi yhteiskunnassa ja perherakenteissa tapahtuneiden muutosten vuoksi. Samassa yhteydessä lakiin voidaan kirjata oikeuskäytännössä hyväksyttyjä tulkintoja.

Hallituksen esityksestä ilmenevän ja saamansa selvityksen perusteella lakivaliokunta pitää esitystä tarpeellisena ja tarkoituksenmukaisena sekä puoltaa siihen sisältyvien lakiehdotusten hyväksymistä seuraavin huomioin ja muutosehdotuksin.

Lapsen etu

Hallituksen esityksen keskeisin tavoite on parantaa lapsen edun toteutumista lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa asioissa. Lapsen etu mainitaan ehdotetussa lapsenhuoltolaissa nimenomaisesti vain lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan sopimuksen vahvistamista ja näiden asioiden ratkaisemisesta koskevissa säännöksissä (1. lakiehdotuksen 8 ja 10 §), mutta sitä ei mainita lain yleisissä säännöksissä, jotka koskevat kaikkia tilanteita ja lasta koskevia toimintoja ylei-

sesti. Tavoite vahvistaa lapsen edun toteutumista ilmenee kuitenkin paitsi lain yleisiin myös muihin säännöksiin ehdotetuissa lukuisissa täsmennyksissä ja täydennyksissä. Tällaisia ovat muun muassa lapsen huollon ja tapaamisoikeuden tarkoitusta määritteleviin säännöksiin (1. lakiehdotuksen 1 ja 2 §), huoltajien velvollisuuksiin (1. lakiehdotuksen 4 §) sekä edellä mainittuun 10 §:ään ehdotetut täydennykset. Lapsen etuun liittyvät myös jäljempänä tarkemmin selvitettävät säännösehdotukset lapsen osallisuuden vahvistamisesta (mm. 1. lakiehdotuksen 4, 8 ja 15 a §). Valiokunta katsoo, että ehdotetut täydennykset ja täsmennykset konkretisoivat ja selkeyttävät nykyistä sääntelyä siitä, mitä on lapsen edun mukainen toiminta lapsen huollossa, tapaamisoikeudessa ja huoltajien tehtävissä, sekä korostavat sitä, että näitä seikkoja koskeva asia on ratkaistava ennen kaikkea lapsen edun mukaisesti.

Sosiaali- ja terveysvaliokunta katsoo esityksestä lakivaliokunnalle antamassaan lausunnossa, että lapsen edun tulee olla ensisijainen ja keskeisin harkintaperuste kaikessa lasta koskevassa päätöksenteossa ja toiminnassa ja että lapsen edun tulee olla läpileikkaava, kaikkea lapsenhuoltolain päätöksentekoa ja toimintaa ohjaava tulkintaperiaate, jota on arvioitava aina tilanne- ja tapauskohtaisesti kunkin lapsen kohdalla (StVL 6/2018 vp). Lakivaliokunta yhtyy tähän näkemykseen ja pitää tärkeänä, että lapsen edun merkitys ymmärretään näin myös käytännössä. Tämän vuoksi lakivaliokunta ehdottaa sosiaali- ja terveysvaliokunnan lausuntoon viitaten lausumaa siitä, että valtioneuvoston tulee uudistuksen toimeenpanossa antaa ohjeistusta lapsen edun merkityksestä kaikessa lasta koskevassa päätöksenteossa ja toiminnassa (*Valiokunnan lausumaehdotus 1*).

Terminologia

Lapsenhuoltolain uudistuksessa on päädytty käyttämään nykyisiä käsitteitä, kuten lapsen tapaamisoikeus. Tapaamisoikeus ehdotetaan kuitenkin määriteltäväksi nykyistä laajemmin niin, että siihen kuuluu myös se, että lapsi saa ajoittain olla sen vanhemman luona, jonka kanssa hän ei asu (1. lakiehdotuksen 2 §). Valiokunta pitää määritelmän laajentamista kannatettavana, koska muutos ilmentää nykyistä selvemmin kummankin vanhemman tärkeyttä lapselle. Toisaalta valiokunnan mielestä estettä ei ole sille, että määritelmän laajentuminen heijastuisi myös itse käsitteeseen. Tällaista muutosta ei kuitenkaan ole perusteltua tehdä nyt käsillä olevan esityksen eduskuntakäsittelyssä, koska lapsenhuoltolaissa käytetyt käsitteet ovat vakiintuneita ja niitä käytetään laajasti myös muussa lainsäädännössä. Asiaa tulisi siten arvioida myöhemmin sopivassa yhteydessä.

Lapsen suojeleminen väkivallalta

Huoltajien velvollisuuksien täsmentämiseksi ehdotetaan uutta säännöstä huoltajien velvollisuudesta suojella lasta kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, huonolta kohtelulta ja hyväksikäytöltä (1. lakiehdotuksen 1 §:n 2 mom.). Säännösehdotuksella pyritään toteuttamaan YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen velvoitteita. Lakivaliokunta pitää säännöksen lisäämistä lapsenhuoltolakiin tärkeänä, sillä näin lainsäätäjä voi antaa vahvan signaalin kaikenlaisen väkivallan tuomittavuudesta. Ehdotettu säännös myös täydentää jo nykyisessä lapsenhuoltolaissa olevaa nimenomaista kieltoa siitä, ettei lasta saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti eikä kohdella muulla tavoin loukkaavasti (1 §:n 3 mom.). Lakivaliokunta korostaa, että uudessa säännöksessä tarkoitettu "kaikenlainen väkivalta" tulee ymmärtää laajasti. Säännös kattaa siten siinä mainitun ruumiillisen ja henkisen väkivallan samoin kuin paitsi lapseen suoraan kohdistetun myös esimerkiksi puolisoiden tai vanhempien välisen, lapseen suoraan kohdistumattoman väkivallan.

Lapsen suojeleminen väkivallalta on otettu huomioon myös muissa lapsenhuoltolain säännöksissä, sillä samalla ehdotetaan täydennyksiä niihin seikkoihin, jotka tuomioistuimen ja sosiaalilautakunnan on otettava huomioon lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan asian ratkaisemisessa (1. lakiehdotuksen 10 §). Yksi täydennyksistä liittyy sen huomioon ottamiseen, miten 1 ja 2 §:ssä säädetyt huollon ja tapaamisoikeuden tavoitteet parhaiten toteutuvat vastaisuudessa, ja tällä tarkoitetaan hallituksen esityksen perustelujen mukaan muun ohella 1 §:n 2 momentissa säädettyä velvollisuutta suojella lasta väkivallalta (s. 56). Niin ikään väkivalta on otettava huomioon vahvistettaessa tapaamisoikeus erityisen läheiselle henkilölle (1. lakiehdotuksen 9 c §:n 2 mom.). Pyrkimyksenä on edellä mainituin muutoksin vahvistaa Istanbulin sopimuksen 31 artiklan velvoitetta ottaa perheväkivalta huomioon määrättäessä lasten huoltajuudesta ja tapaamisoikeudesta (HE, s.18 ja 35) Myös lakiin ehdotetut säännökset lapsen ja vanhemman välisten tapaamisten toteuttamisesta tuettuina tai valvottuina (1. lakiehdotuksen 9 b §) toteuttavat kyseisen artiklan velvoitetta varmistaa, ettei tapaamis- tai huoltajuusoikeuksien käyttäminen vaaranna perheväkivallan uhrin tai lasten oikeuksia ja turvallisuutta.

Valiokunta pitää mainittuja säännöksiä väkivallan huomioon ottamisesta ja merkityksestä lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa asioissa yksiselitteisinä. Niiden perusteella on selvää, että 1 §:n 2 momentissa tarkoitettu "kaikenlainen väkivalta" on otettava huomioon ratkaistaessa lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaa asiaa 10 §:n nojalla. Asian tärkeyden vuoksi valiokunta kuitenkin ehdottaa jäljempänä tarkemmin selvitettävällä tavalla tämän mainitsemista nimenomaisesti 10 §:ssä.

Edellä mainittujen säännösten soveltamisen kannalta on myös tärkeää, että perheessä esiintynyt väkivalta tunnistetaan käytännössä. Tämän vuoksi keskeistä on muun muassa, että mahdolliseen väkivaltaan kiinnitetään huomiota sosiaalitoimen tehdessä tuomioistuimelle olosuhdeselvitystä perheen tilanteesta. Väkivallan tunnistaminen on tarpeen huomioida myös sosiaalitoimen ja tuomareiden koulutuksessa.

Sosiaalilautakunnan ja tuomioistuimen toimivalta

Lakivaliokunnan saaman selvityksen mukaan lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta tehtiin vuonna 2017 yhteensä 48 419 sosiaalilautakunnan vahvistamaa sopimusta. Vuosina 2015—2017 käräjäoikeuksissa ratkaistiin vuorostaan vuosittain keskimäärin 3 200 lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaa asiaa, joista riitaisia oli noin 1 300. Tuomioistuinsovittelussa ratkaistiin riitaisista asioista noin kolmasosa. Valtaosa lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevista asioista ratkaistaan siten nykyisin vanhempien sopimalla tavalla.

Esityksessä ehdotetaan, että sosiaalilautakunnan toimivaltaa entisestään laajennetaan lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien sopimusten vahvistamisessa. Nykyisin vain tuomioistuin voi päättää huoltajien välisestä tehtävien jaosta sekä oheishuoltajasta. Uudistuksen myötä sosiaalitoimessa tehtävät sopimukset tulevat siten entisestään lisääntymään ja tuomioistuimissa käsiteltävät asiat vähentymään. Lakivaliokunta puoltaa ehdotusta, koska on lähtökohtaisesti perusteltua sekä asianosaisten että tuomioistuinten kannalta, ettei riidattomia asioita ole tarpeen viedä tuomioistuimeen. Näin menettelyjä voidaan keventää ja nopeuttaa ja tuomioistuimet voivat kohdistaa voimavarojaan entistä paremmin riitaisten asioiden ratkaisemiseen.

Ehdotus merkitsee sitä, että vanhemmat voivat jatkossa sopia muun muassa lapsen huollosta ja asumisesta myös muun henkilön kanssa. Oheishuoltoa koskevat sopimukset liittyvät käytännössä sateenkaariperheiden ja uusperheiden järjestelyihin sekä lastensuojelullisiin tilanteisiin, joissa oheishuoltajan avulla voidaan tukea lapsen kasvuolosuhteita niin, että vältytään huostaanotolta. Valiokunnalla ei ole huomauttamista siihen, että oheishuoltoa koskeva sopimus voidaan riidattomissa tapauksissa vahvistaa sosiaalilautakunnassa. Oheishuoltoasioita käsitellään jo nykyisin tuomioistuimessa usein kirjallisessa menettelyssä, mikä osoittaa, ettei asiassa ole osapuolten kesken erimielisyyttä. Tuomioistuin tarvitsee usein kuitenkin tällöinkin sosiaalilautakunnan olosuhdeselvityksen voidakseen saada totuudenmukaisen kuvan oheishuoltojärjestelyn tarpeellisuudesta.

Uudistuksen myötä erityisesti lastenvalvojien tehtävät lisääntyvät ja monimutkaistuvat. Tämä edellyttää, että lastenvalvojien riittävästä koulutuksesta, ohjeistuksesta ja resursseista huolehditaan.

Tuomioistuimen yksinomaiseen toimivaltaan ehdotetaan kuitenkin jäävän tilanteet, joissa lapsen huolto uskotaan vanhemman tai vanhempien sijasta yhdelle tai useammalle henkilölle. Tällaisessa tilanteessa lapsen edun toteutuminen tulee arvioida erityisen huolellisesti, koska kyse onlapsen ja vanhempien kannalta erityisen merkittävästä ratkaisusta. Valiokunta katsoo tämän puoltavan sitä, että päätöksen asiasta tekee tuomioistuin.

Niin ikään esityksessä ehdotetaan, että vain tuomioistuin on toimivaltainen vahvistamaan tapaamisoikeuden lapsen ja lapselle erityisen läheisen henkilön välillä (1. lakiehdotuksen 9 c §). Kyse on nykytilaan nähden uudesta sääntelystä, sillä se mahdollistaa oikeudellisesti sitovan ja täytäntöönpanokelpoisen tapaamisoikeuden vahvistamisen muulle kuin lapsen vanhemmalle. Ehdotetun säännöksen soveltamisalaan kuuluu varsin eri tyyppisiä tilanteita, sillä kyse voi olla lapsen suhteesta esimerkiksi sosiaaliseen vanhempaan, sijaisvanhempaan tai isovanhempaan.

Jo nykyisen lapsenhuoltolain mukaan lapsen huollon tulee turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempiensa välillä (1 §:n 1 mom.), mutta nyt säännökseen ehdotetaan kirjattavaksi se, että myös muita lapselle tärkeitä ihmissuhteita on vaalittava. Tällainen lisäys on kannatettava, ja erityisesti vanhempien erotessa on tärkeää, että lapsen suhde hänelle läheisiin henkilöihin säilyy. Lakivaliokunta katsoo, että lapselle läheisten ihmissuhteiden vaalimisen tulisi lähtökohtaisesti toteutua tavanomaisin yhteydenpitokeinoin, joita lapsen vanhemmat käytännössä tukevat. Käytännössä näin ei kuitenkaan aina tapahdu, minkä vuoksi ehdotettua uutta säännöstä tapaamisoikeuden vahvistamisesta voidaan pitää tarpeellisena. Säännöksen soveltamiselle voidaan kuitenkin arvioida olevan käytännössä tarvetta lähinnä riitaisissa tapauksissa eli tilanteissa, joissa vanhemmat eivät myötävaikuta lapsen ja hänelle erityisen läheisen henkilön välisen suhteen säilymiseen. Uuteen sääntelyyn voi siten liittyä riski siitä, että riitaisuudet lapsen ympärillä lisääntyvät. Myös lapsen elämä voi pirstaloitua ja kuormittua aikataulujen vuoksi.

Edellä mainituista syistä tapaamisoikeuden vahvistaminen erityisen läheiselle henkilölle edellyttää lakivaliokunnan mukaan erittäin huolellista yhtäältä lapsen ja hänen kanssaan asuvan henkilön sekä toisaalta lapsen ja hänelle erityisen läheisen henkilön etujen ja suojan punnintaa. Lakivaliokunta yhtyy sosiaali- ja terveysvaliokunnan näkemykseen siitä, että lapsen etu on tässä pun-

ninnassa läheisten ihmissuhteiden vaalimista ja tapaamisoikeuteen myötävaikuttamisen edistämistä painavampi (ks. StVL 6/2018 vp). Lapsen ja tälle erityisen läheisen henkilön tapaamisoikeus tulee siksi vahvistaa vain silloin, kun sen harkitaan olevan yksittäisessä tapauksessa tarpeen ja perusteltua lapsen edun kannalta.

Edellä esitettyä kokonaisuutena arvioituaan lakivaliokunta on päätynyt tukemaan hallituksen esityksessä ehdotettua ratkaisua siitä, että tapaamisoikeuden vahvistamisen muuhun kuin vanhempaan nähden ratkaisee tuomioistuin. Estettä ei kuitenkaan ole sille, että mahdollisuutta tapaamisoikeuden vahvistamiseen sosiaalitoimessa harkitaan myöhemmin, jos käytännössä osoittautuu tarvetta vahvistaa tällaisia tapaamisoikeuksia myös sovinnollisissa tilanteissa. Ennen tällaista arviointia on kuitenkin tärkeää, että uudesta sääntelystä ja sen toimivuudesta hankitaan kokemuksia.

Edellä mainitut seikat on valiokunnan mukaan otettava huomioon myös arvioitaessa sitä, ketä voidaan pitää säännöksessä tarkoitettuna erityisen läheisenä henkilönä, jolle tapaamisoikeus voidaan vahvistaa. Tätä määritelmää käsitellään tarkemmin jäljempänä asianomaisen säännöksen yksityiskohtaisissa perusteluissa.

Vuoroasuminen

Lakivaliokunta pitää kannatettavana sitä, että lapsenhuoltolakiin sisällytetään mahdollisuus siihen, että lapsi asuu vuorotellen kummankin vanhempansa luona. Vuoroasumisen tunnustaminen lapsenhuoltolaissa selkeyttää nykytilaa, sillä vaikka vuoroasumista käytetään järjestelynä jo nykyisin, se toteutetaan tapaamisoikeutta koskevia säännöksiä soveltaen. Vuoroasuminen voi parhaimmillaan tukea lapsen suhteen ja yhteydenpidon säilymistä molempiin vanhempiin sekä antaa molemmille vanhemmille mahdollisuuden osallistua lapsen kasvatukseen ja huolenpitoon tasaveroisesti ja yhteisvastuullisesti. Näin vuoroasuminen voi tukea lapsen kehitystä ja hyvinvointia. Voidaan myös arvioida, että vuoroasuminen edistää ja vahvistaa etenkin isien osallisuutta lasten kasvuun ja arkeen.

Vuoroasumiseen liittyy edellä todetuin tavoin merkittäviä etuja, mutta se ei välttämättä sovi kaikille lapsille eikä kaikkiin perhetilanteisiin. Lapsen asumisjärjestelyjen lähtökohtana onkin aina lapsen etu, minkä vuoksi lapsen asumisjärjestelyt tulee arvioida tapauskohtaisesti lapsen edun mukaisesti ottaen huomioon erityisesti lapsen ikä ja kehitystaso, lapsen luonne ja taipumukset, lapsen mahdolliset erityistarpeet, vanhempien asuinpaikkojen välinen etäisyys sekä vanhempien kyky ottaa yhdessä vastuu lasta koskevista asioista (10 §). Valiokunta painottaakin, ettei vanhempien etu saa arvioinnissa ohittaa lapsen etua.

Keskeisiä vuoroasumisjärjestelyn käytännön onnistumisen kannalta ovat lapsen vanhempien asuinpaikkojen läheisyys sekä se, että vanhemmat kykenevät sopimaan käytännön järjestelyistä ja toimimaan yhteistyössä lapsen asioita järjestettäessä. Olennaista on ottaa huomioon myös lapsen ikä ja kehitystaso. Vaikka lapsen kehittyminen on yksilöllistä, rutiinien toistuminen ja ennakoitavuus on lakivaliokunnan saaman selvityksen mukaan pienen lapsen kehittymisen kannalta tärkeää, sillä alle 3-vuotiailla lapsilla on kehityksellinen tarve saada samanlaisena toistuvaa hoitoa samalta vanhemmalta ja säästyä erokokemuksilta. Myös sosiaali- ja terveysvaliokunnan lausunnosta (StVL 6/2018 vp, s. 4) ilmenee, että viikoittain vaihtuva vuoroasuminen voi erityisesti

pienillä lapsilla vaarantaa lapsen tarpeeseen perustuvaa ennakoitavuutta, toistuvuutta sekä kiintymyssuhteita, jotka takaavat lapsen turvallisuuden. Isompien lasten kohdalla vuorostaan vuoroasumiseen liittyvien jatkuvien muutosten aiheuttaman kuormituksen on arvioitu voivan johtaa lapsen liiallisten suojautumiskeinojen käyttöön, mikä voi vaikeuttaa lapsen kasvua ja kehitystä. Edellä esitetyn valossa lakivaliokunta korostaa sen tärkeyttä, että vuoroasuminen valitaan lapsen asumisjärjestelyksi silloin, kun se arvioidaan lapsen edun mukaiseksi. Asumisjärjestelyjä tulee myös voida muuttaa, jos tämä osoittautuu myöhemmin lapsen edun kannalta tarpeelliseksi.

Ehdotettujen säännösten mukaan tieto vuoroasumisesta merkitään väestötietojärjestelmään huollon sisältöä koskevana tietona. Vuoroasumisessa lapsella voi kuitenkin olla vain yksi kotikuntalain (201/1994) perusteella määräytyvä virallinen asuinpaikka, vaikka lapsi tosiasiassa asuu vuorotellen vanhempien luona. Lapsen virallisen asuinpaikan määräytyminen on perheille merkityksellinen asia, koska monet yhteiskunnan palvelut ja etuudet, kuten asumistuki ja koulukuljetukset, suoritetaan lapsen virallisen asuinpaikan mukaan. Esitys ei kuitenkaan sisällä muutoksia erityislainsäädännössä säädettyjen etuuksien ja oikeuksien määräytymisperusteisiin.

Lakivaliokunnan saaman selvityksen mukaan nykyinen lainsäädäntö ei pääosin aseta esteitä lasten vuoroasumiselle, mutta vuoroasumista ei ole lainsäädännössä eikä soveltamiskäytännössä huomioitu kattavasti. Sosiaali- ja terveysministeriön asettaman työryhmän raportista ilmenee, että asia edellyttää lisäselvityksiä ja lainsäädäntömuutoksia (Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 18/2018).

Lakivaliokunta pitää tärkeänä, että vuoroasuminen otetaan huomioon yhteiskunnan palveluissa ja etuuksissa, jotta ne osaltaan tukevat tällaisen asumisjärjestelyn käyttöä. Vuoroasumisen vaikutukset ja muutostarpeet etuuksia ja palveluja koskevaan lainsäädäntöön tulee siksi selvittää ja arvioida mahdollisimman pian sekä tämän jälkeen viipymättä valmistella tarvittavat lainsäädäntömuutokset annettaviksi eduskunnalle. Lakivaliokunta ehdottaa asiasta lausuman hyväksymistä (*Valiokunnan lausumaehdotus 2*). On myös tärkeää, että jo nykyisiä säännöksiä pyritään käytännössä tulkitsemaan ja soveltamaan vuoroasumisjärjestelyjä tukevasti.

Vieraannuttaminen ja muu tapaamisoikeuden estäminen

Esityksessä ehdotetaan useita lainsäädäntötoimenpiteitä, joilla pyritään nykyistä tehokkaammin ehkäisemään niin kutsutusta vieraannuttamisesta tai muusta syystä johtuvia tapaamisoikeuden toteutumisen ongelmatilanteita ja antamaan keinoja puuttua niihin. Vieraannuttamista ei ehdoteta määriteltäväksi lain tasolla, mutta esityksen perustelujen mukaan sillä tarkoitetaan usein vanhemman käyttäytymistä tavalla, joka vaikeuttaa lapsen ja toisen vanhemman tai muun henkilön välistä vuorovaikutussuhdetta ja johtaa joissakin tapauksissa sen katkeamiseen kokonaan (s. 22).

Lapsenhuoltolakiin ehdotetaan ensinnäkin säännöksiä, joiden tarkoituksena on korostaa tapaamisoikeuden tärkeyttä ja sen estämisen haitallisuutta lapsen kannalta. Tällaisia ovat säännökset, joissa korostetaan lapselle läheisten ihmissuhteiden merkitystä ja molempien vanhempien velvollisuutta huolehtia lapsen suhteen säilymisestä molempiin vanhempiin (1. lakiehdotuksen 1 §:n 1 mom.), sekä säännökset siitä, että vanhemman on omalta osaltaan myötävaikutettava tapaamisoikeuden toteutumiseen ja kasvatustehtävässään vältettävä kaikkea, mikä on omiaan aiheuttamaan haittaa lapsen ja toisen vanhemman väliselle suhteelle (1. lakiehdotuksen 2 §:n 2 mom.).

Tarkoituksena on kieltää kaikenlainen manipulointi ja muu epäasiallinen vaikuttaminen lapseen. Näillä ehdotuksilla pyritään tukemaan vanhempien ymmärrystä siitä, että lapsen tapaamisoikeus on lapselle tärkeä asia ja että sen estäminen on lapselle haitallista.

Tapaamisoikeuden ja lapselle läheisten ihmissuhteiden merkitystä korostetaan myös sosiaalilautakunnan ja tuomioistuimen harkinnassa, sillä lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta päätettäessä on otettava huomioon, miten 1 ja 2 §:ssä säädetyt huollon ja tapaamisoikeuden tavoitteet parhaiten toteutuvat vastaisuudessa sekä vanhemman kyky asettaa lapsen tarpeet vanhempien välisten ristiriitojen edelle (1. lakiehdotuksen 10 §:n 1 ja 2 mom.).

Niin ikään tapaamisoikeuden toteutumista pyritään turvaamaan uudella mahdollisuudella asettaa uhkasakko jo tapaamisoikeudesta tuomioistuimessa päätettäessä, jos lapsen kanssa asuvan henkilön aiemman käyttäytymisen perusteella on aihetta epäillä, että hän ei tulisi noudattamaan tapaamisoikeutta koskevaa päätöstä (1. lakiehdotuksen 9 d §). Tämän voidaan arvioida tehostavan tapaamisoikeuden toteutumista ja nopeuttavan varsinaista täytäntöönpanomenettelyä. On kuitenkin perusteltua, että mahdollisuus on käytettävissä vain edellä mainituin edellytyksin.

Lakivaliokunta pitää tärkeänä, että vieraannuttamiseen ja muuhun tapaamisoikeuden estämiseen kiinnitetään huomiota, koska tällainen toiminta voi vaikuttaa kielteisesti lapsen kehitykseen ja kasvuun sekä lapsen ja hänen perheensä hyvinvointiin. Keskeistä on, että vieraannuttaminen tunnistetaan käytännössä ja se otetaan sosiaalitoimessa ja tuomioistuimessa huomioon, sillä vieraannuttajan ei tule voida hyötyä toiminnastaan.

Edellä esitetyn valossa valiokunta pitää lapsenhuoltolakiin nyt ehdotettuja uusia keinoja sinällään kannatettavina. Lisäksi on tärkeää, että vieraannuttamiseen puuttuva lainsäädäntö on huolellisesti harkittua, tasapainoista ja suhteellista, koska kyse on lapsen ja hänen vanhempiensa välisistä herkistä suhteista ja lapsen edusta. Valiokunnan mielestä ehdotettu lainsäädäntö on tässä suhteessa asianmukaista. Ehdotettujen keinojen toimivuutta ja tehokkuutta käytännössä tulee kuitenkin jatkossa seurata.

On myös syytä huomata, että vieraannuttamiseen voidaan puuttua jo voimassa olevan sosiaalihuollon lainsäädännön nojalla, sillä lastensuojelulaki (417/2007) velvoittaa viranomaisia ilmoittamaan lapseen kohdistuvasta psyykkisestä tai fyysisestä kaltoinkohtelusta lastensuojeluun ja lastensuojelulla on velvollisuus arvioida lapsen tilanne ja lapsen ja perheen tuen ja palvelujen tarve. Lapsi ja perhe voivat saada tukea ja apua myös ilman lastensuojelun asiakkuutta varhaisessa vaiheessa sosiaalihuoltolain ja lastensuojelulain perusteella. Sosiaalihuollon kokonaisvaltaisella arviolla ja tuella pystytään nopeasti ja tehokkaasti puuttumaan vieraannuttamiseen.

Lainsäädännöllisten keinojen ohella vieraannuttamista tulee pyrkiä estämään ennalta ja puuttumaan siihen mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Vanhemmille tulee siksi jakaa nykyistä enemmän tietoa vieraannuttamisesta ja sen haitallisuudesta lapselle muun muassa erilaisissa lasten ja perheiden palveluissa ja olosuhdeselvitystä tehtäessä. On myös tärkeää, että viranomaiset tunnistavat mahdollisimman aikaisin ja entistä paremmin vieraannuttamistilanteet ja tekevät vieraannuttamisen estämiseksi ja selvittämiseksi tiivistä yhteistyötä, minkä vuoksi asiaan tulee kiinnittää huomiota koulutuksessa ja ohjeistuksessa. Vaikeissa tilanteissa perheillä tulee myös olla mahdollisuus saada sosiaalitoimesta tukea ja moniammatillista apua. Edellä esitetyn valossa la-

kivaliokunta edellyttää, että valtioneuvosto vahvistaa ja kehittää vanhemmuuden ja parisuhteen tukea ja erotilanteiden palveluja, jotta pitkittyneitä ja vaikeita huolto- ja tapaamisoikeusriitoja voidaan ehkäistä ja ratkaista sekä korostaa edellä esitetyn huomioon ottamista vireillä olevassa Lapsi- ja perhepalvelujen muutoshankkeessa (LAPE) sekä sosiaali- ja terveyspalveluiden uudistuksessa. Valiokunta ehdottaa asiasta lausuman hyväksymistä (*Valiokunnan lausumaehdotus 3*).

Lapsen osallisuuden vahvistaminen

Esityksessä ehdotetaan useita lainsäädäntötoimenpiteitä, joilla pyritään parantamaan lapsen oikeutta tulla kuulluksi ja osallistua häntä koskevien asioiden käsittelyyn. Ehdotuksissa on kiinnitetty huomiota YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen, Euroopan neuvoston lapsiystävällisen oikeuden suuntaviivoihin ja Euroopan neuvoston lapsen oikeuksien käyttöä koskevaan sopimukseen. Lakivaliokunta pitää lapsen osallistumisoikeuksien vahvistamista tärkeänä, koska se osaltaan vahvistaa lapsen etua koskevan periaatteen toteutumista.

Lapsen osallistumisoikeuksien vahvistamista ilmentää ensinnäkin ehdotettu nimenomainen säännös huoltajien velvollisuudesta selvittää lapsen mielipide ja ottaa se huomioon lasta koskevia päätöksiä tehtäessä (1. lakiehdotuksen 4 §:n 2 mom.). Lisäksi lakiin ehdotetaan nimenomaista säännöstä huoltajien velvollisuudesta kertoa lapselle häntä koskevista päätöksistä ja muista lapsen elämään vaikuttavista asioista lapsen ikään ja kehitystasoon nähden sopivalla tavalla (1. lakiehdotuksen 4 §:n 3 mom.).

Riidattomissa lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa asioissa lapsen mielipiteen selvittäminen ja informointi ovat esityksen mukaan ensisijaisesti huoltajien tehtäviä, kuten nykyisin. Lastenvalvojan tulee kuitenkin varmistua siitä, että vanhemmat ovat keskustelleet lapsen kanssa ja ottaneet lapsen mielipiteen huomioon ennen kuin sopimus lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta vahvistetaan (HE, s. 23). Lisäksi lastenvalvojalle säädetään velvollisuus keskustella lapsen kanssa henkilökohtaisesti, jos se on tarpeen lapsen mielipiteen selvittämiseksi (1. lakiehdotuksen 8 §:n 3 mom.). Niin ikään ehdotetuista muutoksista seuraa, että tuomioistuimen on myös riidattomissa asioissa varmistuttava siitä, että huoltajat ovat selvittäneet lapsen mielipiteen.

Jos taas vanhemmat ovat erimielisiä lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta ja asiaa käsitellään tuomioistuimessa riita-asiana, ehdotettu uudistus lähtee voimassa olevan lain mukaisesti siitä, että lapsi ei ole riita-asian osapuoli eikä asianosainen, vaan kyse on vanhempien välisestä riita-asiasta, jonka kielteisiltä vaikutuksilta lasta tulee pyrkiä suojaamaan. Vaikka lapsi ei ole riidan osapuoli, hänen mielipiteensä tulee ottaa asian ratkaisussa huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti.

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien riita-asioiden osalta ehdotetaan, että lapsen mielipiteen selvittäminen tapahtuu jatkossakin ensisijaisesti tuomioistuimen sijasta sosiaalitoimessa olosuhdeselvitysten yhteydessä. Olosuhdeselvityksen tarkoituksena on antaa tuomioistuimelle tietoa perheen tilanteesta, lapsen elinolosuhteista ja muista asian ratkaisemiseen vaikuttavista seikoista (1. lakiehdotuksen 16 §:n 2 mom.). Lakivaliokunta pitää nykytilan säilyttämistä tältä osin lapsen kannalta perusteltuna, koska sosiaalitoimessa on mahdollisuus tavata ja keskustella lapsen kanssa riittävän useasti lapselle luonnollisessa ympäristössä. On kuitenkin aiheellista, että lasta voidaan ehdotetuin tavoin kuulla sosiaalitoimen lisäksi tai sen sijasta myös tuomioistuimessa, jos

se on asian ratkaisemiseksi tarpeen (1. lakiehdotuksen 15 a §), sillä lapsen näkemyksellä on keskeinen merkitys lapsen etua arvioitaessa ja kuuleminen tuomioistuimessa mahdollistaa sen, että lapsi voi ilmaista näkemyksensä suoraan tuomarille. Lapsen kuulemisen kynnyksen madaltaminen ehdotetulla tavalla on siten valiokunnan mielestä kannatettavaa. Arvioitaessa lapsen kuulemisen tarpeellisuutta tuomioistuimessa on kuitenkin tärkeää ottaa huomioon, että lasta on voitu kuulla jo useasti aiemmissa prosessin vaiheissa ja voidaan arvioida, että kuuleminen vanhempien välisessä riita-asiassa on lähtökohtaisesti lapselle kuormittavaa. Onkin perusteltua edellyttää ehdotetuin tavoin, että lapsi pyytää kuulemista tai hän suostuu kuulemiseen (1. lakiehdotuksen 15 a §). Näin ollen lapsella on myös oikeus olla ottamatta kantaa asiaan.

Kun lapsen kuulemisen kynnystä tuomioistuimessa madalletaan, on tärkeää samalla edistää sitä, että kuuleminen tuomioistuimessa voi tapahtua mahdollisimman lapsiystävällisesti. Tähän nähden valiokunta pitää myönteisenä sitä, että ehdotetut säännökset lapsen kuulemisen tavasta ja paikasta ovat hyvin joustavat ja jättävät kuulemisen käytännön järjestämiseen runsaasti liikkumavaraa. Useissa tuomioistuimissa on käytössä lapsiystävällisiä tiloja, jolloin lasta ei tarvitse kuulla istunnossa oikeussalissa. Kuuleminen voidaan järjestää myös tuomarin työhuoneessa tai tuomioistuimen ulkopuolella lapsen kannalta epämuodollisissa tiloissa.

Ottaen huomioon lapsen kuulemisen kynnyksen madaltaminen on myös kannatettavaa, että tuomioistuimella on jatkossa mahdollisuus saada asiantuntija-apua lapsen kohtaamiseen ja lapsen kuulemiseen mahdollisimman lapsiystävällisesti. Voimassa olevan lainsäädännön nojalla tuomioistuin voi käyttää asiantuntija-avustajaa lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan riidan sovittelussa. Asiantuntija-avustajan tehtävä huoltoriidan sovittelussa poikkeaa kuitenkin nyt ehdotetusta tuomioistuimen avustamisesta riita-asiassa, sillä sovittelussa pyritään avustamaan vanhempia saavuttamaan lapsen edun mukainen sovinto, ja lapsen kuuleminen sovittelussa on käytännössä harvinaista. Ehdotettu sääntely merkitsee siten tuomioistuimille ja asiantuntija-avustajille uudenlaista toimintamallia, minkä vuoksi asiaan tulee kiinnittää sekä tuomareiden että asiantuntija-avustajien koulutuksessa erityistä huomiota.

Useat valiokunnan kuulemat asiantuntijat ovat tuoneet esiin, että lapsen kuulemista tuomioistuimessa tulisi vielä ehdotetusta kehittää niin, että lapsella voisi olla oma tukihenkilö lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan riita-asian käsittelyssä. Tällainen tukihenkilö voisi kertoa lapselle etukäteen, mistä kuulemisessa on kyse ja mitä kuulemisessa tapahtuu, sekä olla lapsen mukana kuulemisessa. Lisäksi on muun muassa esitetty, että edellä tarkoitettu asiantuntija-avustaja voisi toimia tällaisena tukihenkilönä.

Valiokunta toteaa, että hallituksen esityksessä ehdotetun valossa asiantuntija-avustajan tehtävänä ei ole lapsen avustaminen tai tukeminen kuulemisessa. Toisaalta tälle ei valiokunnan näkemyksen mukaan ole tarvetta, koska jo nykyinen lainsäädäntö mahdollistaa sen, että lapselle voidaan nimetä tukihenkilö, joka voi tukea lasta paitsi lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan asian oikeudenkäyntivaiheessa myös vanhempien eron aiemmissa vaiheissa ja kokonaisvaltaisesti. Tällainen tukihenkilö voidaan määrätä lapselle esimerkiksi sosiaalihuoltolain (1301/2014) 28 §:n nojalla. Tukihenkilön tarve voi tulla esiin esimerkiksi silloin, kun sosiaalilautakunta tekee tuomioistuimen pyynnöstä olosuhdeselvitystä. Selvityksen tekijän on tällöin ohjattava lapsi ja perhe tarvittaessa sosiaalihuoltolain mukaisiin palveluihin. Vanhempien erotilanteessa lapselle ja tämän perheelle voidaan järjestää tukea myös lastensuojelulain 36 §:n mukaisena avohuollon tu-

kitoimena. Lakivaliokunta pitää tärkeänä, että perheiden tietoisuutta tällaisista jo voimassa olevan lain mahdollisuuksista lisätään ja asiaan kiinnitetään sosiaalitoimen koulutuksessa huomiota.

Lapsen näkökulman tuomista tuomioistuimen tietoisuuteen edistää myös ehdotus siitä, että sosiaalilautakunnan olosuhdeselvitystä tekevän virkamiehen asema oikeudenkäynnissä muutetaan todistajasta kuultavaksi (1. lakiehdotuksen 16 a §). Tämä korostaa selvityksen tekijän roolin puolueettomuutta ja tehtävää valvoa lapsen etua.

Asian käsittelyn kesto

On lapsen edun mukaista, että huoltoa, asumista ja tapaamisoikeutta koskeva asia käsitellään mahdollisimman joutuisasti. Nykytilassa on tässä suhteessa parannettavaa, sillä esimerkiksi eduskunnan oikeusasiamies on säännöllisesti kiinnittänyt huomiota lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien asioiden viipymiseen tuomioistuimissa.

Yksi keskeinen tekijä, joka vaikuttaa tuomioistuimessa käsiteltävän huoltoriidan kestoon, on sosiaalilautakunnan olosuhdeselvityksen viipyminen. Tämän vuoksi on kannatettavaa lisätä tuomioistuimen harkintavaltaa siitä, milloin sosiaalilautakunnalta pyydetään olosuhdeselvitys (1. lakiehdotuksen 16 §). Myös edellytykset siitä, että tuomioistuin yksilöi ne seikat, joista selvitystä tarvitaan, ja asettaa selvityksen toimittamiselle määräajan, ovat perusteltuja. Kannatettavaa on myös se, että tuomioistuimelle säädetään nimenomainen velvollisuus käsitellä lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva asia joutuisasti (1. lakiehdotuksen 14 b §).

Asian käsittelyn kestoon vaikuttavat kuitenkin muutkin tekijät, kuten sosiaalitoimen ja tuomioistuinlaitoksen resurssit. Valiokunta korostaakin asianmukaisista ja riittävistä resursseista huolehtimisen tärkeyttä.

Tässä yhteydessä lakivaliokunta kiinnittää huomiota myös olosuhdeselvitysten tekemiseen, sillä valiokunnan saaman selvityksen mukaan olosuhdeselvitykset ja niitä koskevat käytännöt vaihtelevat huomattavasti eri kuntien välillä. Taustalla on ilmeisesti se, että säädöstasolla ei ole kirjausta siitä, millä kelpoisuudella tai koulutuksella lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta tuomioistuimelle annettavat lausunnot valmistellaan. Kunnat voivat siten vapaasti harkita, mitä ammattitaitoa tehtävässä tarvitaan, ja osoittaa tehtävät sen mukaisesti henkilöstölleen. Olosuhdeselvitystyötä on myös ostettu joko kokonaan tai osittain yksityisiltä palvelun tuottajilta.

Ottaen huomioon, että olosuhdeselvityksen tekeminen vaatii tekijöiltä erityistä ammatillisuutta ja osaamista ja kyse on sekä perheiden että tuomioistuimen kannalta olennaisesta palvelusta, lakivaliokunta pitää tilannetta epätyydyttävänä ja epäselvänä. Valiokunta pitääkin tärkeänä, että olosuhdeselvityksen tekemisestä annetaan valtakunnallista ohjeistusta ja koulutusta sekä arvioidaan tarve säätää selvityksen tekemiselle kelpoisuusvaatimukset. Valiokunta ehdottaa asiasta lausuman hyväksymistä (*Valiokunnan lausumaehdotus 4*).

Koulutus, tiedotus, voimaantulo ja seuranta

Lakivaliokunta korostaa lapsenhuoltolain uudistuksesta järjestettävän koulutuksen tärkeyttä. Koulutuksessa on syytä kiinnittää erityistä huomiota lapsen edun huomioimiseen sekä lapsen

kuulemiseen. Asianmukaista ja riittävää koulutusta on tarpeen järjestää erityisesti lastenvalvojille, joiden tehtävät ja toimivaltuudet laajenevat merkittävästi. Valiokunnan mielestä käsikirjan laatiminen uudistuksesta olisi lastenvalvojien sekä sosiaalitoimen kannalta laajemminkin tarpeen ja hyödyllinen. Koulutusta on tarpeen järjestää myös tuomareille, oikeusavustajille sekä lapsen kuulemiseen osallistuville ammattilaisille. Lisäksi uudistuksesta tulee tiedottaa riittävästi hyvissä ajoin ennen sen voimaantuloa.

Hallituksen esityksen mukaan lait on tarkoitettu tulemaan voimaan aikaisintaan 1.4.2019, jolloin äitiyslaki (253/2018) tulee voimaan. Lakivaliokunnan saaman selvityksen mukaan uudistuksen edellyttämiä muutoksia väestörekisterikeskuksen ja kuntien tietojärjestelmiin ei kuitenkaan ehditä tehdä 1.4.2019 mennessä. Väestörekisterikeskuksen mukaan voimaantulo voi siksi olla aikaisintaan 1.10.2019. Lakivaliokunta katsoo, että uudistuksen voimaantulon ajankohdassa tulee ottaa huomioon tietojärjestelmämuutosten vaatima aika samoin kuin se, että uudistus edellyttää lomakkeiden uusimista, ohjeistuksen antamista sekä riittävää kouluttamista.

Kyse on merkittävästä lapsia ja perheitä monin tavoin koskettavasta sekä viranomaisten ja tuomioistuinten tehtäviin vaikuttavasta uudistuksesta. Tämän vuoksi on tärkeää, että sen toimeenpanoa ja vaikutuksia seurataan tarkoin. Keskeistä on muun muassa seurata nykyistä laajempien lapsen huoltoa, asumista ja tapaamista koskevien sopimismahdollisuuksien ja sosiaaliviranomaisten toimivaltuuksien käyttöä, vuoroasumisen toimivuutta sekä vieraannuttamisen estämiseen tulevien keinojen tehokkuutta. Valiokunta ehdottaa asiasta lausuman hyväksymistä (*Valiokunnan lausumaehdotus 5*).

VALIOKUNNAN YKSITYISKOHTAISET PERUSTELUT

1. Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain muuttamisesta

1 luku. Yleiset säännökset

5 a §. Velvollisuus ilmoittaa muutosta. Ehdotettu uusi pykälä koskee lapsen vanhemman velvollisuutta ilmoittaa etukäteen toiselle vanhemmalle aikomuksestaan muuttaa asuinpaikkaansa, jos muutolla on vaikutusta lapsen huollon tai tapaamisoikeuden toteutumiseen. Ilmoitusvelvollisuuden tarkoituksena on korostaa sitä, että vanhemman on muuttoa suunnitellessaan otettava huomioon mahdollisen muuton vaikutus lapsen oikeuteen tavata toista vanhempaansa ja muiden lapselle tärkeiden ihmissuhteiden turvaamiseen. Säännöksen voidaan arvioida ennaltaehkäisevän erimielisyyksiä liittyen lapsen asuinpaikkaan. Velvollisuus koskee sekä vanhempaa, jonka kanssa lapsi asuu, että vanhempaa, jota lapsella on oikeus tavata.

Pykälään sisältyy mahdollisuus jättää ilmoitus tekemättä, jos se on välttämätöntä lapsen tai asuinpaikkaansa vaihtavan henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvan välittömän ja vakavan uhan torjumiseksi. Lakivaliokunta pitää perusteltuna, että mainituissa poikkeuksellisissa tilanteissa ilmoitusvelvollisuutta ei ole. Muuttavan vanhemman on kuitenkin tällöinkin turvattava lapsen läheiset ihmissuhteet lain 1 ja 2 §:ssä säädettyjen velvoitteiden mukaisesti.

6 a §. Eräiden vanhemmuutta koskevien ratkaisujen vaikutus lapsen huoltoon. Mies voi uuden isyyslain (11/2015) nojalla tunnustaa lapsen ennen tämän syntymää ja samalla voidaan tehdä etukäteen sopimus lapsen yhteishuoltajuudesta. Pykälässä ehdotetaan, että mies tulisi isyyden vahvistamisen myötä suoraan lain nojalla äidin ohella lapsen huoltajaksi, jos hän on tunnustanut isyyden ennen lapsen syntymää. Saman ehdotetaan koskevan tilannetta, jossa äitiys tunnustetaan ennen lapsen syntymää äitiyslain 14 §:n nojalla. Muutos merkitsee sitä, että erillisen sopimuksen tekeminen yhteishuollosta käy tarpeettomaksi. Jos isyys tai äitiys tunnustetaan kuitenkin vasta lapsen syntymän jälkeen, tunnustaja ei saa huoltajan asemaa suoraan lain nojalla, vaan siitä tulee erikseen sopia tai tuomioistuimen päättää. Tämä vastaa nykytilaa.

Ehdotetun muutoksen taustalla ovat uuden, vuonna 2016 voimaan tuleen isyyslain soveltamisesta saadut kokemukset siitä, että valtaosa, arviolta noin 90 %, etukäteen lapsensa tunnustaneista miehistä tekee yhteishuoltosopimuksen lapsen äidin kanssa (HE, s. 28). Ehdotuksen tavoitteena on selkeyttää ja yksinkertaistaa menettelyä sekä perheiden että viranomaisten kannalta.

Lakivaliokunta pitää ehdotuksen tavoitteita kannatettavina ja katsoo, että uutta sääntelyä puoltaa se, että se vastaa käytäntöä valtaosassa tapauksia. Toisaalta niissä tapauksissa, joissa vanhemmat eivät halua yhteishuoltoa tai yhteishuolto ei ole mahdollinen, vanhemmuutta ei voida tunnustaa ennakolta, vaan vasta lapsen syntymän jälkeen. Koska sillä, tunnustetaanko vanhemmuus ennen lapsen syntymää vai sen jälkeen, on erilaiset oikeusvaikutukset lapsen huoltajuuteen, on tärkeää, että asiaan kiinnitetään neuvolassa ennakkotunnustamisen yhteydessä huomiota.

Ehdotettua sääntelyä voitaisiin vaihtoehtoisesti tarkistaa esimerkiksi siten, että vanhemmuuden ennakkotunnustajalle annetaan mahdollisuus valita, haluaako hän myös huoltajuuden vai ei, tai, että tällainen valintamahdollisuus annettaisiin myös vanhemmuuden jälkikäteen tunnustajalle. Tällaiset muutokset edellyttävät kuitenkin perusteellista valmistelua ja sopivat siten harkittaviksi isyyslain muutostarpeiden kartoittamisen yhteyteen.

9 §. Tuomioistuimen päätös lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. Ehdotettu pykälä ei sisällä voimassa olevaan pykälään sisältyvää säännöstä siitä, että tuomioistuin voi tarvittaessa antaa määräyksiä huoltajan tehtävistä, oikeuksista ja velvollisuuksista. Valiokunta katsoo, että tällainen säännös on tarpeen myös jatkossa, joten se ehdottaa sen lisäämistä pykälän 4 momenttiin.

9 a §. Tarkemmat määräykset vuoroasumisesta ja tapaamisoikeudesta. Vuoroasumista koskevaan sopimukseen tulee ehdotetun 7 b §:n mukaan kirjata ehto siitä, kumpi kodeista ilmoitetaan lapsen viralliseksi asuinpaikaksi. Kun asia ratkaistaan tuomioistuimessa, käsillä olevassa pykälässä ehdotetaan, että tuomioistuimen tulee "tarvittaessa" määrätä, kumpi koti ilmoitetaan lapsen viralliseksi asuinpaikaksi. Jos tuomioistuin ei ole ottanut päätökseen mainintaa tästä, on mahdollista, että lapsen asuinpaikasta tulee vanhempien välillä myöhemmin erimielisyyttä. Tämän välttämiseksi ja selkeyssyistä on valiokunnan mielestä perusteltua, että tuomioistuimessakin asiasta tehdään aina merkintä päätökseen. Valiokunta ehdottaa tällaisen muutoksen tekemistä pykälän 2 momenttiin.

9 c §. Lapsen oikeus tavata muuta henkilöä kuin vanhempaansa. Pykälän 1 momentin ensimmäisen virkkeen mukaan lapselle voidaan vahvistaa oikeus tavata hänelle erityisen läheistä henkilöä. Hallituksen esityksen mukaan edellytyksenä on, että lapsella on tämän henkilön kanssa

lapsen ja vanhemman väliseen suhteeseen verrattava vakiintunut suhde (s. 54). Hallituksen esityksen perustelujen mukaan kyse on suppeasta määritelmästä, joka edellyttää pitkäaikaista ja läheistä kanssakäymistä, tyypillisesti asumista samassa taloudessa lapsen kanssa ja päivittäistä osallistumista lapsen hoitoon ja kasvatukseen tuona aikana. Tällainen suhde voi esityksen mukaan tietyissä tapauksissa muodostua esimerkiksi samassa taloudessa asuneeseen isovanhempaan tai sijaisvanhempaan taikka vanhemman avio- tai avopuolisoon, joka sittemmin on eronnut lapsen vanhemmasta.

Yleisperusteluissa esittämiinsä syihin viitaten lakivaliokunta pitää perusteltuna, että lapselle erityisen läheinen henkilö määritellään suppeasti. Lapselle erityisen läheinen henkilö on kuitenkin hallituksen esityksen perusteluissa määritelty tavalla, joka mahdollistaa lakivaliokunnan mielestä liiankin suppean tulkinnan. Valiokunta kiinnittää huomiota erityisesti esityksen perustelulausumaan lapsen ja tapaamisen vahvistamista haluavan henkilön aiemmasta asumisesta samassa taloudessa. Sijaisvanhempien ja uusperheiden tilanteissa vaatimus on ymmärrettävä, mutta isovanhemmat asuvat nykyisin harvoin lasten kanssa samassa taloudessa, vaikkakin lapsen ja isovanhempien välille on muutoin voinut muodostua erityisen läheinen suhde pitkän ajan kuluessa. Valiokunta katsookin, että erityisen läheisen henkilön määritelmä ei edellytä aiempaa asumista samassa taloudessa, vaikkakin sitä voidaan pitää yhtenä selkeimpänä tapana osoittaa henkilön ja lapsen suhteen erityistä läheisyyttä.

10 §. Huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan asian ratkaiseminen. Pykälässä säädetään nykyiseen tapaan niistä perusteista, jotka tulee ottaa huomioon sosiaalilautakunnan harkitessa lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan sopimuksen vahvistamista ja tuomioistuimen harkitessa tällaisen asian ratkaisemista. Edellä yleisperusteluissa esittämäänsä viitaten valiokunta ehdottaa, että vanhempien kyky suojella lasta kaikenlaiselta väkivallalta 1 §:ssä tarkoitetulla tavalla mainitaan nimenomaisesti pykälän 3 momentissa seikkana, joka on otettava huomioon tehtäessä ratkaisua lapsen asumisesta ja tapaamisoikeudesta.

Pykälän 4 momentti sisältää niin sanotun "vanhemmat tietävät parhaiten" -olettaman, sillä sen mukaan asia on ratkaistava vanhempien sopimalla tavalla, jos vanhemmat tai toinen heistä ovat lapsen huoltajia eikä ole aihetta olettaa, että ratkaisu on vastoin lapsen etua. Tällaisissa tapauksissa sosiaalilautakunnan tai tuomioistuimen ei tarvitse ryhtyä tutkimaan sopimuksen lapsen edun mukaisuutta, jollei ole aihetta olettaa toisin. Momentti vastaa asiasisällöltään voimassa olevaa 2 momenttia, mutta siihen on tehty tarkistuksia johtuen siitä, että mahdollisuutta sopia lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta laajennetaan. On kuitenkin otettava huomioon, että hallituksen esityksessä laajennetaan paitsi vanhempien keskinäisiä sopimismahdollisuuksia myös heidän mahdollisuuksiaan tehdä sopimuksia kolmannen osapuolen kanssa. Valiokunnan mielestä vanhemmat tietävät parhaiten -olettama ei sovellu sopimuksiin, joissa annetaan oikeuksia kolmansille. Momenttia on tämän vuoksi tarpeen täsmentää valiokunnan ehdottamalla tavalla.

15 a §. Lapsen kuuleminen tuomioistuimessa. Ehdotetun pykälän 1 momentti sisältää ikärajan lapsen kuulemiselle tuomioistuimessa. Sen mukaan alle 12-vuotiasta lasta voidaan kuulla henkilökohtaisesti vain, jos kuuleminen on välttämätöntä asian ratkaisemiseksi ja siitä ei arvioida aiheutuvan lapselle merkittävää haittaa. Vastaavaa 12 vuoden ikärajaa käytetään muuallakin lainsäädännössä liittyen lapsen kuulemiseen ja lapsen itsenäisen puhevallan käyttöön (lastensuojelulaki, lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta annettu laki (619/

1996), adoptiolaki (22/2012) ja etu- ja sukunimilaki (946/2017)). Taustalla on, että lapsen on katsottu 12 vuoden iässä saavuttaneen tietyn kypsyyden.

Muu lainsäädäntö huomioon ottaen valiokunta pitää 12 vuoden ikärajaa hyväksyttävänä nyt käsiteltävänä olevassa yhteydessä, mutta painottaa, että kyse on ohjeellisesta ikärajasta. Tarkoituksena ei siten ole, että biologisesta ikärajasta muodostuu käytännössä ehdoton ikäraja ja että alle 12-vuotiaita ei kuultaisi tuomioistuimessa. Säännös ei myöskään tarkoita sitä, että yli 12-vuotiasta lasta voitaisiin kuulla tuomioistuimessa kategorisesti ottamatta huomioon asianomaisen lapsen kehitystasoa ja arvioimatta, onko kuulemisesta kyseiselle lapselle haittaa. Keskeistä on siten arvioida kussakin tapauksessa, onko kuuleminen tuomioistuimessa asianomaisen lapsen ikään ja kehitystasoon nähden perusteltua.

VALIOKUNNAN PÄÄTÖSEHDOTUS

Lakivaliokunnan päätösehdotus:

Eduskunta hyväksyy muuttamattomana hallituksen esitykseen HE 88/2018 vp sisältyvät 2.—12. lakiehdotuksen.

Eduskunta hyväksyy muutettuna hallituksen esitykseen HE 88/2018 vp sisältyvän 1. lakiehdotuksen. ***(Valiokunnan muutosehdotukset)***

Eduskunta hyväksyy viisi lausumaa. ***(Valiokunnan lausumaehdotukset)***

Valiokunnan muutosehdotukset

1.

Laki

lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

kumotaan lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (361/1983) 8 a §, sellaisena kuin se on laissa 257/2018,

muutetaan 1, 2, 4, 6—11, 14—17, 17 b, 17 d, 39, 41 ja 49 §, sellaisina kuin niistä ovat 6 § osaksi laissa 257/2018, 8 § laissa 1155/2004, 16 § osaksi laeissa 186/1994 ja 818/2000, 17 b ja 17 d § laissa 315/2014, 39 § laissa 662/2015 sekä 41 ja 49 § laissa 186/1994, sekä

lisätään lakiin uusi 5 a—5 c, 6 a, 7 a, 7 b, 9 a—9 d, 11 a, 14 a, 14 b, 15 a ja 16 a § seuraavasti:

Valiokunnan mietintö LaVM 12/2018 vp

1 luku

Yleiset säännökset

1 §

Lapsen huolto

Lapsen huollon tarkoituksena on turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mukaisesti. Huollon tulee turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempiensa välillä. Myös muita lapselle tärkeitä ihmissuhteita on vaalittava.

Lapselle tulee turvata hyvä hoito ja kasvatus sekä lapsen ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito. Lapselle on pyrittävä antamaan turvallinen ja virikkeitä antava kasvuympäristö sekä lapsen taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus. Lasta on suojeltava kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, huonolta kohtelulta ja hyväksikäytöltä.

Lasta tulee kasvattaa siten, että lapsi saa osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä. Lasta ei saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti eikä kohdella muulla tavoin loukkaavasti. Lapsen itsenäistymistä sekä kasvamista vastuullisuuteen ja aikuisuuteen tulee tukea ja edistää.

2 §

Tapaamisoikeus

Tapaamisoikeuden tarkoituksena on turvata lapselle oikeus luoda ja säilyttää myönteinen ja läheinen suhde vanhempaansa, jonka luona lapsi ei asu. Tapaamisoikeuteen kuuluu, että lapsi saa ajoittain olla tämän vanhemman luona tai tavata tätä muualla taikka pitää tähän yhteyttä muulla tavoin.

Lapsen kummankin vanhemman on omalta osaltaan myötävaikutettava tapaamisoikeuden toteutumiseen. Vanhemman on kasvatustehtävässään vältettävä kaikkea, mikä on omiaan aiheuttamaan haittaa lapsen ja toisen vanhemman väliselle suhteelle.

Lapsen oikeudesta tavata muuta henkilöä kuin vanhempaansa säädetään 9 c §:ssä.

4 §

Huoltajan tehtävät

Lapsen huoltajan on turvattava lapsen kehitys ja hyvinvointi siten kuin 1 §:ssä säädetään. Tässä tarkoituksessa huoltajalla on oikeus päättää lapsen hoidosta, kasvatuksesta, koulutuksesta, asuinpaikasta, harrastuksista sekä muista henkilökohtaisista asioista.

Ennen kuin huoltaja tekee päätöksen lapsen henkilökohtaisessa asiassa, hänen tulee keskustella asiasta lapsen kanssa, jos se lapsen ikään ja kehitystasoon sekä asian laatuun nähden on mahdollista. Päätöstä tehdessään hänen on otettava huomioon lapsen mielipide ja toivomukset.

Huoltajan on kerrottava lapselle lasta koskevista päätöksistä ja muista lapsen elämään vaikuttavista asioista lapsen ikään ja kehitystasoon nähden sopivalla tavalla.

Huoltaja edustaa lasta tämän henkilöä koskevissa asioissa, jollei laissa ole toisin säädetty.

5 a §

Velvollisuus ilmoittaa aiotusta muutosta

Lapsen vanhemman on ilmoitettava toiselle vanhemmalle aikomuksestaan muuttaa asuinpaikkaansa, jos muutolla olisi vaikutusta lapsen huollon tai tapaamisoikeuden toteutumiseen. Jos lapsen huolto on uskottu muulle henkilölle kuin vanhemmalle, hänen on samoin edellytyksin tehtävä ilmoitus vanhemmille ja vanhempien on tehtävä ilmoitus hänelle.

Ilmoitus on tehtävä hyvissä ajoin ja, jos mahdollista, vähintään kolme kuukautta ennen aiottua muuttoa.

Ilmoituksen saa jättää tekemättä, jos se on välttämätöntä lapsen tai asuinpaikkaansa muuttavan henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvan välittömän ja vakavan uhan torjumiseksi.

Menettelystä muutettaessa lapsen, jolla on kaksi tai useampia huoltajia, asuinpaikka säädetään 5 §:ssä.

5 b §

Huoltajan esteellisyys

Huoltaja ei saa edustaa lasta asiassa, jossa vastapuolena on hän itse, joku jota hän edustaa tai lapsen toinen huoltaja. Huoltaja ei saa edustaa lasta myöskään, jos huoltajan ja lapsen edut saattavat muusta syystä joutua ristiriitaan keskenään.

5 c §

Edunvalvojan määrääminen huoltajan sijaiseksi

Lapselle voidaan määrätä edunvalvoja edustamaan huoltajan sijasta lasta tämän henkilöä koskevassa asiassa, jos:

1) huoltaja on esteellisyyden, sairauden tai muun syyn vuoksi estynyt edustamasta lasta; ja

2) edunvalvojan määrääminen on tarpeen asian selvittämiseksi tai muuten lapsen edun turvaamiseksi.

Huoltajan sijaiseksi määrättävään edunvalvojaan sovelletaan muuten, mitä holhoustoimesta annetussa laissa (442/1999) säädetään edunvalvojan sijaisesta.

6 §

Huoltajat lapsen syntymän perusteella

Lapsen vanhemmat, jotka lapsen syntyessä ovat avioliitossa keskenään, ovat kumpikin lapsensa huoltajia. Jos vanhemmat eivät lapsen syntyessä ole avioliitossa keskenään, on huoltaja tällöin äiti, joka on synnyttänyt lapsen.

Jos toinen vanhemmista on yksin lapsensa huoltaja ja vanhemmat menevät keskenään avioliittoon, tulee toisestakin vanhemmasta lapsensa huoltaja.

6 a §

Eräiden vanhemmuutta koskevien ratkaisujen vaikutus lapsen huoltoon

Jos vanhemmuus on tunnustettu ennen lapsen syntymää isyyslain (11/2015) 16 §:ssä tai äitiyslain (253/2018) 14 §:ssä tarkoitetulla tavalla, myös tunnustajasta tulee lapsen huoltaja, kun vanhemmuus on vahvistettu.

Jos lapsen synnyttänyt äiti on yksin lapsensa huoltaja ja hän menee avioliittoon henkilön kanssa, jonka tämän jälkeen vahvistetaan olevan lapsen vanhempi, myös tästä vanhemmasta tulee lapsen huoltaja, kun vanhemmuus on vahvistettu.

Jos vanhemman huoltajuus perustuu 1 tai 2 momenttiin taikka 6 §:ään, hänen huoltajuutensa päättyy, jos vanhemmuus kumotaan.

7 §

Sopimus lapsen huollosta

Vanhemmat voivat sopia, että:

1) lapsen huolto uskotaan molemmille vanhemmille yhteisesti tai yksin toiselle vanhemmalle;

2) vanhemmalla, joka ei ole lapsen huoltaja, on sama oikeus kuin huoltajalla saada lasta koskevia salassa pidettäviä tietoja viranomaisilta ja yksityisiltä palveluntuottajilta joko kaikissa tai sopimuksessa määrätyissä asioissa;

3) lapsi asuu toisen vanhempansa luona, jos vanhemmat eivät asu yhdessä;

4) lapsi asuu vuorotellen kummankin vanhempansa luona (*vuoroasuminen*).

Vanhemmat voivat sopia muun henkilön kanssa:

1) että lapsen huolto uskotaan vanhempien tai toisen vanhemman ohella kyseiselle henkilölle; tai

2) että kyseisellä henkilöllä on sama oikeus kuin huoltajalla saada lasta koskevia salassa pidettäviä tietoja viranomaisilta ja yksityisiltä palveluntuottajilta joko kaikissa tai sopimuksessa määrätyissä asioissa.

Vanhemmat voivat sopia 2 momentin 1 kohdassa tarkoitetun huoltajan kanssa, että:

1) lapsi asuu kyseisen huoltajan luona; tai

2) lapsi asuu vuorotellen vanhempiensa tai toisen vanhempansa ja kyseisen huoltajan luona.

Jos lapsella on vain yksi vanhempi, myös tämä voi tehdä 2 momentissa tarkoitetun sopimuksen muun henkilön kanssa ja 3 momentissa tarkoitetun sopimuksen muun huoltajan kanssa.

Jos lapsella on kaksi tai useampia huoltajia, he voivat sopia keskinäisestä tehtäviensä jaosta.

7 a §

Sopimus lapsen tapaamisoikeudesta

Vanhemmat voivat sopia, että lapsella on oikeus pitää yhteyttä ja tavata vanhempaansa, jonka luona hän ei asu.

Jos lapsella on vain yksi vanhempi, tämä voi tehdä 1 momentissa tarkoitetun sopimuksen sen henkilön kanssa, joka on vanhemman ohella lapsen huoltaja.

Sopimuksista, jotka koskevat tapaamisten toteuttamista tuettuina tai valvottuina taikka valvotuin vaihdoin, säädetään 9 b §:ssä.

7 b §

Vuoroasumisen ja tapaamisoikeuden ehdoista sopiminen

Kun sovitaan vuoroasumisesta tai tapaamisoikeudesta, sopimuksesta tulee ilmetä vuoroasumisen taikka tapaamisen ja luonapidon tarkemmat ehdot.

Vuoroasumista koskevaan sopimukseen on kirjattava, kumpi koti ilmoitetaan lapsen viralliseksi asuinpaikaksi.

Tarvittaessa voidaan sopia, miten vastuu vuoroasumisen tai tapaamisoikeuden toteuttamisesta aiheutuvista kuljetuksista tai matkakuluista jakautuu osapuolten kesken.

8 §

Sopimuksen vahvistaminen

Sopimus lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta on tehtävä kirjallisesti ja se on esitettävä vahvistettavaksi sen kunnan sosiaalilautakunnalle tai muulle sosiaalihuollosta vastaavalle toimielimelle, jäljempänä *sosiaalilautakunta*, jossa lapsella on asuinpaikka. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos vahvistaa sopimuksessa käytettävien lomakkeiden kaavan.

Jos lapsella ei ole asuinpaikkaa Suomessa, sopimus on esitettävä vahvistettavaksi sen kunnan sosiaalilautakunnalle, jossa lapsella on viimeksi ollut Suomessa asuinpaikka tai, jos lapsella ei ole ollut Suomessa asuinpaikkaa, sen kunnan sosiaalilautakunnalle, jossa lapsen vanhemmilla tai jommallakummalla vanhemmista on asuinpaikka. Jos minkään kunnan sosiaalilautakunta ei edellä säädetyn nojalla ole toimivaltainen, sopimus on esitettävä vahvistettavaksi Helsingin kaupungin sosiaalilautakunnalle.

Sosiaalilautakunnan on harkitessaan, voidaanko sopimus vahvistaa, otettava huomioon lapsen etu sekä lapsen omat toivomukset ja mielipide siten kuin 10 ja 11 §:ssä säädetään. Lastenvalvojan tai sen, joka on määrätty valmistelemaan sopimusten vahvistamista, tulee keskustella lapsen kanssa henkilökohtaisesti, jos lapsi tähän suostuu ja tämä on tarpeen lapsen toivomusten ja mielipiteen selvittämiseksi. Sopimus on jätettävä vahvistamatta, jos kumpikaan lapsen vanhemmista ei ole lapsen huoltaja.

Sopimuksen vahvistamisen edellytyksenä on suostumus:

1) siltä, joka on vanhemman tai vanhempien ohella lapsen huoltaja;

2) siltä, jolle on vahvistettu oikeus saada lasta koskevia salassa pidettäviä tietoja, jos sopimuksella puututaan tähän oikeuteen;

3) 9 c §:ssä tarkoitetulta lapselle erityisen läheiseltä henkilöltä, jos sopimus voi vaikuttaa vahvistetun tapaamisoikeuden toteutumiseen.

Sopimus, jonka sosiaalilautakunta on vahvistanut, on voimassa ja voidaan panna täytäntöön niin kuin tuomioistuimen lainvoimainen päätös.

9 §

Tuomioistuimen päätös lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta

Tuomioistuin voi päättää, että:

1) lapsen huolto uskotaan molemmille vanhemmille yhteisesti tai yksin toiselle vanhemmalle;

2) lapsen huolto uskotaan vanhemman tai vanhempien ohella tai sijasta yhdelle tai useammalle henkilölle, joka on antanut tähän suostumuksensa;

3) vanhemmalla, joka ei ole lapsen huoltaja, tai muulla henkilöllä, joka on antanut tähän suostumuksensa, on sama oikeus kuin huoltajalla saada lasta koskevia salassa pidettäviä tietoja viranomaisilta ja yksityisiltä palveluntuottajilta joko kaikissa tai päätöksessä määrätyissä asioissa.

Lisäksi tuomioistuin voi päättää, että:

1) lapsen tulee asua toisen vanhempansa luona, jos vanhemmat eivät asu yhdessä;

2) lapsen tulee asua 1 momentin 2 kohdassa tarkoitetun huoltajan luona;

3) lapsen tulee asua vuorotellen kummankin vanhempansa luona;

4) lapsen tulee asua vuorotellen vanhempiensa tai toisen vanhempansa ja 1 momentin 2 kohdassa tarkoitetun huoltajan luona;

5) lapsella on oikeus pitää yhteyttä ja tavata vanhempaansa, jonka luona lapsi ei asu.

Jos vanhemmat tai toinen heistä ovat lapsensa huoltajia, tuomioistuin voi uskoa lapsen huollon 1 momentin 2 kohdan mukaisesti vanhemman tai vanhempien sijasta yhdelle tai useammalle henkilölle vain, jos tähän on lapsen kannalta erittäin painavia syitä.

Tuomioistuin voi tarvittaessa antaa määräyksiä huoltajan tehtävistä, oikeuksista ja velvollisuuksista sekä, jos lapsella on kaksi tai useampia huoltajia, tuomioistuin voi ~~tarvittaessa~~ päättää tehtävien jaosta huoltajien kesken.

9 a §

Tarkemmat määräykset vuoroasumisesta ja tapaamisoikeudesta

Vuoroasumisesta tai tapaamisoikeudesta päättäessään tuomioistuimen tulee antaa tarkemmat määräykset vuoroasumisen taikka tapaamisen ja luonapidon ehdoista.

Ennen vuoroasumista koskevan päätöksen tekemistä tuomioistuimen on otettava omasta aloitteestaan käsiteltäväksi päätöksen vaikutus lapsen kotikuntalain (201/1994) mukaiseen asuinpaikkaan. ~~Tarvittaessa~~ Tuomioistuimen tulee määrätä, kumpi koti ilmoitetaan lapsen viralliseksi asuinpaikaksi.

Tuomioistuin voi tarvittaessa määrätä, miten vastuu vuoroasumisen tai tapaamisoikeuden toteuttamisesta aiheutuvista kuljetuksista tai matkakuluista jakautuu asiaan osallisten kesken. Vastuun jakamista harkittaessa on otettava huomioon heidän kykynsä vastata kuljettamisesta tai kustannuksista sekä muut olosuhteet.

9 b §

Tuetut ja valvotut tapaamiset sekä valvotut vaihdot

Vanhemmat voivat sopia, että lapsen ja vanhemman väliset tapaamiset toteutetaan tuettuina tai valvottuina taikka että tapaamiset aloitetaan ja lopetetaan valvotusti (*valvotut vaihdot*). Sosiaali-

lautakunta voi vahvistaa sopimuksen siten kuin 8 §:ssä säädetään, jos tuki tai valvonta on tarpeen lapsen edun kannalta perustellusta syystä. Tapaamiset voidaan vahvistaa valvotuiksi vain, jos tapaamisten tukeminen tai valvotut vaihdot eivät riitä turvaamaan lapsen etua.

Samoin edellytyksin kuin sosiaalilautakunta voi vahvistaa sopimuksen tuomioistuin voi päättää, että tapaamiset toteutetaan tuettuina tai valvottuina taikka valvotuin vaihdoin.

Jos on perusteltua aihetta epäillä, että lapsi aiotaan viedä luvattomasti pois maasta, tuomioistuin voi määrätä valvotun tapaamisen edellytykseksi, että vanhemman, jota lapsella on oikeus tavata, on luovutettava oma ja hänen hallussaan oleva lapsen voimassa oleva passi sekä muut matkustusasiakirjat valvojalle tapaamisen ajaksi.

Tuettujen ja valvottujen tapaamisten sekä valvottujen vaihtojen järjestämisestä säädetään sosiaalihuoltolaissa (1301/2014).

9 c §

Lapsen oikeus tavata muuta henkilöä kuin vanhempaansa

Lapselle voidaan vahvistaa oikeus tavata hänelle erityisen läheistä henkilöä, jonka kanssa hänellä on lapsen ja vanhemman väliseen suhteeseen verrattava vakiintunut suhde. Tapaamisoikeus vahvistetaan tuomioistuimen päätöksellä.

Tässä pykälässä tarkoitettua tapaamisoikeutta vahvistettaessa ja toteutettaessa sovelletaan muuten, mitä lapsen ja vanhemman välisestä tapaamisoikeudesta säädetään.

9 d §

Tapaamisoikeuden turvaaminen

Tuomioistuin voi tapaamisoikeudesta päättäessään velvoittaa vanhemman tai huoltajan, jonka luona lapsi asuu, sakon uhalla sallimaan tapaamiset sekä ryhtymään muihin tapaamisten toteuttamiseksi tarvittaviin toimiin siten kuin päätöksessä määrätään, jos tämän vanhemman tai huoltajan aikaisemman toiminnan perusteella on aihetta epäillä, että hän ei tulisi vapaaehtoisesti noudattamaan tapaamisoikeutta koskevaa päätöstä. Uhkasakon asettamiseen sovelletaan muuten, mitä lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta annetun lain (619/1996) 18, 20 ja 28 §:ssä säädetään.

Tämän pykälän mukaisesti asetettu uhkasakko voidaan tuomita maksettavaksi lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta annetun lain säännöksiä noudattaen.

10 §

Huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan asian ratkaiseminen

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva asia on ratkaistava ennen kaikkea lapsen edun mukaisesti. Tässä tarkoituksessa on erityisesti kiinnitettävä huomiota siihen, miten 1 ja 2 §:ssä säädetyt huollon ja tapaamisoikeuden tavoitteet parhaiten toteutuvat vastaisuudessa.

Tehtäessä ratkaisua siitä, onko lapsen huolto uskottava molemmille vanhemmille yhteisesti vai toiselle heistä, on 1 momentissa säädetyn lisäksi kiinnitettävä huomiota erityisesti vanhempien kykyyn asettaa lapsen tarpeet vanhempien välisten ristiriitojen edelle.

Tehtäessä ratkaisua lapsen asumisesta ja tapaamisoikeudesta on otettava 1 momentissa säädetyn lisäksi huomioon erityisesti lapsen ikä ja kehitystaso, lapsen luonne ja taipumukset, lapsen mahdolliset erityistarpeet, vanhempien asuinpaikkojen välinen etäisyys sekä vanhempien kyky ottaa yhdessä vastuu lasta koskevista asioista ja suojella lasta kaikenlaiselta väkivallalta 1 §:ssä tarkoitetulla tavalla.

Asia, joka koskee lapsen huollon uskomista molemmille vanhemmille yhteisesti tai toiselle heistä taikka lapsen asumista vanhempansa luona tai lapsen oikeutta tavata vanhempaansa, on ratkaistava vanhempien sopimalla tavalla, jos vanhemmat tai toinen heistä ovat lapsensa huoltajia eikä ole aihetta olettaa, että tämä ratkaisu olisi vastoin lapsen etua.

11 §

Lapsen mielipiteen selvittäminen

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa asiassa on selvitettävä ja otettava huomioon lapsen omat toivomukset ja mielipide sikäli kuin se on lapsen ikään ja kehitystasoon nähden mahdollista.

Lapsen mielipide on selvitettävä hienovaraisesti ja ottaen huomioon lapsen kehitystaso sekä siten, ettei siitä aiheudu haittaa lapsen ja hänen vanhempiensa välisille suhteille. Lapselle on selostettava mielipiteen selvittämisen tarkoitus ja selvittämiseen liittyvä menettely.

11 a §

Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta päättäminen huostassapidon aikana

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan asian ratkaisemisesta huostassapidon aikana säädetään lastensuojelulain (417/2007) 46 §:ssä. Jos asian ratkaiseminen on huostassapidon takia lapsen edun kannalta tarpeetonta, sosiaalilautakunta voi jättää sopimuksen vahvistamatta tai tuomioistuin hylätä hakemuksen.

Sosiaalilautakunnan vahvistama sopimus tai tuomioistuimen päätös lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta ei vaikuta huostaanottoon eikä sen sisältöön.

Tuomioistuimen oikeudesta saada sosiaaliviranomaiselta lasta koskevia tietoja säädetään sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (812/2000) 18 §:ssä.

14 §

Vireillepano ja puhevalta

Lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskeva asia pannaan vireille hakemuksella, jonka voivat tehdä lapsen vanhemmat yhdessä, toinen vanhemmista, lapsen huoltaja tai sosiaalilautakunta.

Jos lapsi on huoltajan kuoleman johdosta jäänyt vaille huoltajaa, voi hakemuksen tehdä myös lapsen sukulainen tai muu lapselle läheinen henkilö.

Edellä 1 ja 2 momentissa tarkoitettujen tahojen lisäksi henkilö, jolle on vahvistettu oikeus saada lasta koskevia salassa pidettäviä tietoja, voi tehdä hakemuksen, joka koskee tämän oikeuden muuttamista. Myös 9 c §:ssä tarkoitettu lapselle erityisen läheinen henkilö voi 1 ja 2 momentissa mainittujen tahojen lisäksi tehdä hakemuksen, joka koskee lapsen oikeutta tavata häntä.

Lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskevan asian yhteydessä voidaan esittää myös vaatimus lapselle maksettavan elatusavun vahvistamisesta tai vahvistetun elatusavun muuttamisesta.

14 a §

Hakemuksen hylkääminen kirjallisessa menettelyssä

Jos hakemuksen, sen johdosta mahdollisesti annetun kirjallisen lausuman ja aikaisempien ratkaisujen perusteella on ilmeistä, että edellytyksiä sopimuksen tai päätöksen muuttamiseen ei ole, hakemus on hylättävä kirjallisessa menettelyssä.

14 b §

Käsittelyn joutuisuus

Lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskeva asia on käsiteltävä joutuisasti. Jos asiaa on käsiteltävä käräjäoikeuden istunnossa, ensimmäinen istunto on järjestettävä ilman aiheetonta viivytystä.

15 §

Asiaan osallisten kuuleminen

Lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskevaa asiaa käsiteltäessä tuomioistuimen on varattava lapsen vanhemmille ja huoltajalle tilaisuus tulla kuulluiksi.

Tilaisuus tulla kuulluksi on varattava myös:

1) henkilölle, jolle on vahvistettu oikeus saada lasta koskevia salassa pidettäviä tietoja, jos hakemus koskee tämän oikeuden muuttamista;

2) 9 c §:ssä tarkoitetulle lapselle erityisen läheiselle henkilölle, jos hakemus koskee mainitussa pykälässä tarkoitetun tapaamisoikeuden vahvistamista tai jos asiassa annettava ratkaisu voi vaikuttaa vahvistetun tapaamisoikeuden toteutumiseen.

Tilaisuutta tulla kuulluksi ei kuitenkaan tarvitse varata, jos kuulemistilaisuuden varaamista koskeva tiedoksianto olisi toimitettava oikeudenkäymiskaaren 11 luvun 9 §:ssä tarkoitetulla tuomioistuimen kuulutuksella.

15 a §

Lapsen kuuleminen tuomioistuimessa

Lapsen toivomusten ja mielipiteen selvittämiseksi häntä voidaan kuulla henkilökohtaisesti tuomioistuimessa, jos se on asian ratkaisemisen kannalta tarpeen ja lapsi sitä pyytää tai siihen suostuu. Alle 12-vuotiasta lasta voidaan kuulla henkilökohtaisesti vain, jos kuuleminen on välttämätöntä asian ratkaisemiseksi ja siitä ei arvioida aiheutuvan lapselle merkittävää haittaa.

Lapsen henkilökohtainen kuuleminen tuomioistuimessa voi tapahtua pääkäsittelyssä tai muulla tuomioistuimen sopivaksi harkitsemalla tavalla. Tuomioistuin voi käyttää lapsen kuulemisessa apuna 17 b §:ssä tarkoitettua asiantuntija-avustajaa. Jos lapsen suojaamiseksi tai hänen itsenäisen

mielipiteensä selvittämiseksi on tarpeen, lasta voidaan kuulla henkilökohtaisesti siten, että hänen lisäkseen läsnä on vain yksi tai useampi tuomioistuimen jäsen. Lapsen kuuleminen voidaan tallentaa äänitallenteeseen.

Jos lasta kuullaan ilman, että asiaan osalliset ovat läsnä, asiaan osallisille on varattava tilaisuus kuunnella lapsen kuulemisesta tehty äänitallenne tai heille on selostettava lapsen kuulemisessa esiin tulleet seikat niiltä osin kuin niillä voi olla vaikutusta asian ratkaisemiseen. Heille on myös varattava tilaisuus lausua käsityksensä lapsen kuulemisessa esiin tulleista seikoista.

16 §

Selvityksen hankkiminen sosiaalilautakunnalta

Lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskevassa asiassa tuomioistuimen on tarvittaessa hankittava selvitys sen kunnan sosiaalilautakunnalta, jossa lapsella taikka lapsen vanhemmilla tai muulla asiaan osallisella on asuinpaikka. Jos tällaisella henkilöllä ei ole asuinpaikkaa Suomessa, selvitys on hankittava sen kunnan sosiaalilautakunnalta, jossa henkilö oleskelee. Selvitystä pyytäessään tuomioistuimen on yksilöitävä, mistä kysymyksistä selvitystä erityisesti tarvitaan.

Selvityksen tarkoituksena on antaa tuomioistuimelle tietoja perheen tilanteesta, lapsen elinolosuhteista ja muista asian ratkaisemiseen vaikuttavista seikoista. Jos selvitystä tehtäessä käy ilmi, että asia on ratkaistavissa sosiaalilautakunnan vahvistamalla sopimuksella, sosiaalilautakunnan on annettava tarvittavaa apua sopimuksen tekemisessä.

Selvitystä tehtäessä on keskusteltava lapsen kanssa henkilökohtaisesti, jos se lapsen ikä ja kehitystaso huomioon ottaen on mahdollista ja lapsi siihen suostuu, jollei se ole selvästi tarpeetonta. Keskustelussa on pyrittävä selvittämään lapsen omat toivomukset ja mielipide siten kuin 11 §:ssä säädetään.

Tuomioistuimen on asetettava määräaika selvityksen toimittamiselle. Jos tuomioistuin katsoo, että sosiaalilautakunnan antama selvitys on puutteellinen, tai jos asiaa käsiteltäessä on tullut esiin uusia seikkoja, joiden johdosta lisäselvitys on tarpeen, tuomioistuin voi pyytää aikaisemman selvityksen täydentämistä tai muuta selvitystä.

Selvityksessä ja asiaa koskevassa oikeudenkäynnissä saa ilmaista myös salassa pidettäviä tietoja soveltaen, mitä sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 18 §:n 1 momentissa, 19 §:ssä sekä 27 §:n 2—4 momentissa säädetään.

16 a §

Selvityksen tekijän kuuleminen

Tuomioistuimen on kutsuttava 16 §:ssä tarkoitetun selvityksen tekijä kuultavaksi tuomioistuimessa suullisesti, jos:

1) tuomioistuin katsoo sen lapsen edun tai mielipiteen selvittämiseksi tai muusta syystä tarpeelliseksi; tai

2) asiaan osallinen sitä pyytää eikä kuuleminen ole selvästi tarpeetonta.

Selvityksen tekijän kutsumiseen sovelletaan, mitä oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 41 ja 42 §:ssä säädetään asiantuntijan kutsumisesta.

17 §

Väliaikaiset määräykset

Kun lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskeva asia on vireillä tuomioistuimessa, tuomioistuin voi antaa väliaikaisen määräyksen lapsen asumisesta ja tapaamisoikeudesta. Tapaamisoikeutta koskevaan väliaikaiseen määräykseen ei voi asettaa sakon uhkaa. Tuomioistuin voi erityisestä syystä antaa väliaikaisen määräyksen siitä, kenelle lapsen huolto uskotaan, ja oikeudesta saada lasta koskevia salassa pidettäviä tietoja. Jos asiaa ei voida viivyttää, väliaikainen määräys voidaan antaa kuulematta 15 §:ssä tarkoitettuja henkilöitä.

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan asian käsittelyn yhteydessä tuomioistuin voi antaa väliaikaisen määräyksen myös lapselle maksettavasta elatusavusta, jos se on tarpeen lapsen elatuksen turvaamiseksi.

Tuomioistuimen antamaan väliaikaiseen määräykseen ei saa hakea muutosta.

Väliaikainen määräys on voimassa, kunnes tuomioistuin lopullisesti päättää asiasta, jollei määräystä tätä ennen peruuteta tai muuteta.

17 b §

Asiantuntijapalveluiden järjestäminen

Kunnan, jonka alueella käräjäoikeuden hallinnollinen kanslia sijaitsee, tulee huolehtia siitä, että käräjäoikeuden käytettävissä on riittävä määrä riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 5 §:ssä tarkoitettuja asiantuntija-avustajia lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien riitojen sovittelua ja tämän lain 15 a §:ssä tarkoitettua lapsen kuulemisessa avustamista varten. Kaksikielisessä tuomiopiirissä kunnan on huolehdittava siitä, että käräjäoikeuden käytettävissä on asiantuntijapalveluita sekä suomen että ruotsin kielellä. Kunnassa asiantuntijapalveluiden järjestämisestä vastaa sosiaalihuoltolain (710/1982) 6 §:n 1 momentissa tarkoitettu sosiaalihuollosta vastaava toimielin.

Hovioikeus voi käyttää lapsen kuulemisessa apuna minkä tahansa tuomiopiiriinsä kuuluvan käräjäoikeuden käytettäväksi osoitettua asiantuntija-avustajaa. Korkein oikeus voi käyttää lapsen kuulemisessa apuna minkä tahansa käräjäoikeuden käytettäväksi osoitettua asiantuntija-avustajaa.

17 d §

Asiantuntijapalveluiden korvaaminen

Valtio maksaa asiantuntijapalveluiden järjestämisestä vastuussa olevalle kunnalle korvauksen asiantuntija-avustajan käyttämisestä huoltoriitojen tuomioistuinsovittelussa ja lapsen kuulemisessa. Korvaus maksetaan laskennallisena päiväkohtaisena korvauksena istunnossa avustamisesta ja tuntiperusteisena korvauksena istunnon ulkopuolella suoritetuista toimenpiteistä. Jos sovittelu toimitetaan tai lasta kuullaan käräjäoikeuden hallinnollisen kanslian sijaintikunnan tai erikseen sovitun asiantuntija-avustajan pääasiallisen työskentelypaikan ulkopuolella, kunnalle korvataan sovittelusta tai lapsen kuulemisesta aiheutuneet matka- ja majoituskustannukset ja asiantuntijalle maksettava päiväraha. Valtioneuvoston asetuksella annetaan tarkempia säännöksiä päi-

vä- ja tuntiperusteisen korvauksen määrästä, toimenpiteistä, joista tuntiperusteinen korvaus maksetaan sekä korvattavista kuluista.

39 §

Lapsen kuuleminen

Ennen kuin tuomioistuin ratkaisee hakemuksen vieraassa valtiossa annetun, lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta tai lapsen palauttamisesta, sen on selvitettävä lapsen mielipide, jos lapsen voidaan ikänsä tai muiden tuomioistuimen tietoon tulleiden seikkojen vuoksi olettaa saavuttaneen sellaisen kypsyyden, että lapsen mielipiteeseen on aiheellista kiinnittää huomiota.

Lapsen mielipiteen selvittämiseen sovelletaan, mitä 15 a, 16 ja 16 a §:ssä säädetään. Lapsen mielipiteen selvittämistä koskeva pyyntö on osoitettava sen kunnan sosiaalilautakunnalle, jossa lapsi oleskelee.

41 §

Oikeusapu ja lapsen palauttamisesta aiheutuvat kustannukset

Lapsen palauttamista koskevassa asiassa ja Euroopan neuvoston sopimuksen osapuolena olevassa valtiossa annetun, lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskevan päätöksen tunnustamista ja täytäntöönpanoa koskevassa asiassa hakijalle on pyynnöstä myönnettävä oikeusapu korvauksetta, vaikka oikeusapua ei muutoin voitaisi myöntää.

Kun tuomioistuin määrää lapsen palautettavaksi tai vahvistaa, että lapsen huoltoa koskeva päätös voidaan panna täytäntöön, se voi samalla hakijan vaatimuksesta velvoittaa hakijan vastapuolen suorittamaan hakijalle korvausta niistä kuluista, jotka aiheutuvat lapsen palauttamisesta.

Jos hakijan vastapuoli häviää 1 momentissa tarkoitetun asian, hänet on velvoitettava korvaamaan oikeusministeriölle asiassa aiheutuneet kustannukset samojen perusteiden mukaan kuin asiaan osallisten oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta säädetään. Korvaus voidaan jättää tuomitsematta tai sen määrää alentaa, jos korvausvelvollisuus muodostuisi asianomaisen taloudellisiin oloihin nähden kohtuuttomaksi.

49 §

Asetuksenantovaltuus

Valtioneuvoston asetuksella säädetään tarvittaessa tarkemmin:

1) tässä laissa sosiaalilautakunnalle säädetyistä tehtävistä;

2) oikeusministeriön tehtävistä Haagin sopimuksessa ja Euroopan neuvoston sopimuksessa tarkoitettuna keskusviranomaisena; ja

3) lapsen palauttamista sekä vieraassa valtiossa annetun päätöksen tunnustamista tai täytäntöönpanoa koskevaan hakemukseen liitettävistä asiakirjoista.

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20 .

Jos mies on ennen tämän lain voimaantuloa tunnustanut isyytensä isyyslain 16 §:ssä tarkoitetulla tavalla, hänen huoltajuuteensa sovelletaan 6 a §:n 1 momentin sijasta tämän lain voimaan tullessa voimassa olleita säännöksiä.

Sopimuksen tai päätöksen muuttamista koskevassa asiassa, joka on tullut vireille käräjäoikeudessa ennen tämän lain voimaantuloa, sovelletaan 14 a §:n sijasta tämän lain voimaan tullessa voimassa olleita säännöksiä.

2.

Laki

lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta annetun lain muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

muutetaan lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta annetun lain (619/1996) 1 §:n 1 momentti, 11 § ja 18 §:n 1 momentin suomenkielinen sanamuoto sekä

lisätään 2 §:ään uusi 2 momentti seuraavasti:

1 §

Soveltamisala

Tuomioistuimen päätös ja väliaikainen määräys (*päätös*) lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta pannaan täytäntöön siten kuin tässä laissa säädetään. Tämän lain säännöksiä, jotka koskevat lapsen huollosta annetun päätöksen täytäntöönpanoa, noudatetaan myös pantaessa täytäntöön tuomioistuimen päätöstä siitä, kenen luona lapsen tulee asua, sekä päätöstä lapsen luovuttamisesta huoltajalleen. Lapsen tapaamisoikeudesta annetun päätöksen täytäntöönpanoa koskevia säännöksiä noudatetaan myös pantaessa täytäntöön tuomioistuimen päätöstä vuoroasumisesta.

— —

2 §

Lapsen tahdon huomioon ottaminen

— —

Lapsen vastustuksen merkitystä arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota erityisesti lapsen esittämiin perusteisiin vastustukselleen sekä siihen, voidaanko lapsen vastustuksen asiassa esille tulleet seikat huomioon ottaen katsoa perustuvan hänen itsenäiseen tahtoonsa.

11 §

Lapsen kuuleminen tuomioistuimessa

Tuomioistuin voi kuulla lasta noudattaen, mitä lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 11 ja 15 a §:ssä säädetään.

18 §

Uhkasakon asettaminen

Uhkasakko asetetaan euromäärältään kiinteänä.

— —

_____

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20 .

_____

3.

Laki

lapsen elatuksesta annetun lain muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

muutetaan lapsen elatuksesta annetun lain (704/1975) 4, 5 ja 14 §, sellaisina kuin ne ovat, 4 § osaksi laissa 364/1983, 5 § osaksi laissa 1307/2014 ja 14 § osaksi laeissa 159/2009 ja 256/2018, sekä

lisätään lakiin uusi 14 a § seuraavasti:

4 §

Vanhempi voidaan velvoittaa suorittamaan lapselle elatusapua, jos:

1) hän ei muulla tavoin huolehdi lapsen elatuksesta;

2) lapsi ei asu pysyvästi hänen luonaan; tai

3) lapsi asuu vuorotellen hänen ja toisen vanhempansa tai muun huoltajansa luona.

Elatusavun määrä ja sen suorittamistapa vahvistetaan sopimuksella tai tuomiolla.

5 §

Elatusapua koskevissa asioissa alaikäistä lasta edustaa hänen huoltajansa tai muu laillinen edustajansa. Alaikäisen lapsen edustajalla on oikeus edustaa lasta myös asiassa, joka koskee lap-

sen oikeutta saada elatusta lapsen täytettyä kahdeksantoista vuotta. Lapsen huoltaja voi edustaa lasta myös silloin, kun vastapuolena on lapsen toinen huoltaja, jos lapsi asuu jommankumman vanhempansa luona.

Lastenvalvojan velvollisuudesta avustaa lasta elatusapua koskevissa asioissa säädetään erikseen.

14 §

Toimivaltaisesta tuomioistuimesta elatusapuasiassa säädetään oikeudenkäymiskaaren 10 luvussa.

Jos elatusapua koskeva vaatimus esitetään lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta taikka vanhemmuuden vahvistamista koskevan asian yhteydessä, voidaan elatusapua koskeva vaatimus käsitellä myös siinä tuomioistuimessa, jossa ensiksi mainittu asia on pantava vireille.

14 a §

Kun lapsen elatusta koskeva asia on vireillä tuomioistuimessa, tuomioistuin voi antaa elatusavusta väliaikaisen määräyksen, jos se on tarpeen lapsen elatuksen turvaamiseksi.

Tuomioistuimen antamaan väliaikaiseen määräykseen ei saa hakea muutosta.

Väliaikainen määräys on voimassa, kunnes tuomioistuin lopullisesti päättää asiasta, jollei määräystä tätä ennen peruuteta tai muuteta.

_____

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20 .

_____

4.

Laki

riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 10 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

muutetaan riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain (394/2011) 10 §:n 1 momentti seuraavasti:

10 §

Lapsen asemaa ja oikeutta koskevat asiat

Lapsen asemaa ja oikeutta koskevista asioista voidaan tuomioistuimessa sovitella niitä, jotka koskevat lapsen elatusta tai lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta. Tuomioistuinsovittelu on toteutettava siten, että siinä otetaan huomioon lapsen etu sekä lapsen omat toivomukset ja mielipide sikäli kuin se on lapsen ikään ja kehitystasoon nähden mahdollista. Harkitessaan, voidaanko sovinto vahvistaa, tuomioistuimen on otettava huomioon lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (361/1983) sekä lapsen elatuksesta annetun lain (704/1975) säännökset.

— —

_____

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20 .

_____

5.

Laki

oikeudenkäymiskaaren muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

muutetaan oikeudenkäymiskaaren 10 luvun 13 §, 12 luvun 4 a § ja 17 luvun 12 §:n 1 momentti, sellaisina kuin ne ovat, 10 luvun 13 § laissa 135/2009, 12 luvun 4 a § laissa 650/2007 ja 17 luvun 12 §:n 1 momentti laissa 732/2015, seuraavasti:

10 luku

Oikeuspaikasta riita-asioissa

13 §

Lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskeva asia tutkitaan käräjäoikeudessa, jonka tuomiopiirissä lapsella on kotipaikka tai vakituinen asuinpaikka. Sisaruksia koskeva asia voidaan tutkia myös käräjäoikeudessa, jonka tuomiopiirissä jollakin heistä on kotipaikka tai vakituinen asuinpaikka.

12 luku

Asianosaisista

4 a §

Jos asianosainen sairauden, henkisen toiminnan häiriintymisen, heikentyneen terveydentilan tai muun vastaavan syyn vuoksi on kykenemätön valvomaan etuaan oikeudenkäynnissä taikka jos asianosaisen edunvalvoja, huoltaja tai muu laillinen edustaja on esteellisyyden vuoksi tai muusta syystä estynyt käyttämästä siinä puhevaltaa, tuomioistuin, jossa oikeudenkäynti on vireillä, voi viran puolesta määrätä asianosaiselle edunvalvojan oikeudenkäyntiä varten. Edunvalvojaan sovelletaan holhoustoimesta annetun lain (442/1999) säännöksiä.

Jollei tuomioistuin toisin päätä, edunvalvojan määräys on voimassa myös ylemmässä oikeusasteessa, jossa asia tulee vireille muutoksenhaun johdosta.

17 luku

Todistelusta

12 §

Virkamies tai julkisyhteisön työntekijä taikka julkista valtaa käyttävä tai julkista luottamustehtävää hoitava taikka muu, joka on viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain (621/1999) 23 §:n nojalla vaitiolovelvollinen, ei saa todistaa siitä, mitä sisältyy mainitun lain 11 §:n 2 momentin tai oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain (370/2007) 12 §:n 2 momentin nojalla asianosaiselta salassa pidettävään asiakirjaan tai oikeudenkäyntiasiakirjaan, eivätkä myöskään siitä, mikä olisi asiakirjaan merkittynä pidettävä jommankumman mainitun lainkohdan nojalla asianosaiselta salassa, ellei se, jonka hyväksi salassapitovelvollisuus on säädetty, suostu todistamiseen tai lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (361/1983) 16 §:n 5 momentista, sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (812/2000) 18 §:n 1 momentista tai muusta vastaavasta lainkohdasta muuta johdu.

— —

_____

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20 .

_____

6.

Laki

hallintolainkäyttölain 19 a §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan hallintolainkäyttölain (586/1996) 19 a §, sellaisena kuin se on laissa 651/2007, seuraavasti:

19a §

Edunvalvojan määrääminen oikeudenkäyntiä varten

Jos asianosainen sairauden, henkisen toiminnan häiriintymisen, heikentyneen terveydentilan tai muun vastaavan syyn vuoksi on kykenemätön valvomaan etuaan oikeudenkäynnissä taikka jos asianosaisen edunvalvoja, huoltaja tai muu laillinen edustaja on esteellisyyden vuoksi tai muusta syystä estynyt käyttämästä siinä puhevaltaa, tuomioistuin, jossa oikeudenkäynti on vireillä, voi viran puolesta määrätä asianosaiselle edunvalvojan oikeudenkäyntiä varten. Edunvalvojaan sovelletaan holhoustoimesta annetun lain (442/1999) säännöksiä.

Jollei tuomioistuin toisin päätä, edunvalvojan määräys on voimassa myös ylemmässä oikeusasteessa, jossa asia tulee vireille muutoksenhaun johdosta.

_____

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20 .

_____

7.

Laki

avioliittolain 23 a §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan avioliittolain (234/1929) 23 a §, sellaisena kuin se on laissa 411/1987, seuraavasti:

23 a §

Sovittelijan salassapitovelvollisuuteen sovelletaan, mitä sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (812/2000) 15 §:ssä ja 29 §:n 1 momentissa säädetään. Sovittelijaan ei sovelleta, mitä mainitun lain 20 §:ssä säädetään tietojenantovelvollisuudesta. Sovittelijalla ei ole oikeutta oma-aloitteisesti hankkia perheestä tietoja muilta viranomaisilta.

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20 .

8.

Laki

adoptiolain 63 ja 95 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan adoptiolain (22/2012) 63 ja 95 § seuraavasti:

63 §

Selvityksen hankkiminen, lapsen kuuleminen ja väliaikainen määräys

Lapsen toivomusten ja mielipiteen sekä muiden yhteydenpitoa koskevan asian ratkaisemiseen vaikuttavien olosuhteiden selvittämiseksi tuomioistuimen on tarvittaessa hankittava selvitys lapsen, hänen aikaisemman vanhempansa ja adoptiovanhemman kotikunnan sosiaalihuollon toimielimeltä. Jos tällaisella henkilöllä ei ole kotikuntaa Suomessa, selvitys on hankittava sen kunnan sosiaalihuollon toimielimeltä, jossa henkilö oleskelee.

Lapsen henkilökohtaiseen kuulemiseen tuomioistuimessa tai 1 momentissa tarkoitettua selvitystä tehtäessä, selvityksen määräaikaan ja täydentämiseen, salassa pidettävien tietojen ilmaisemiseen, selvityksen tekijän kuulemiseen ja väliaikaisen määräyksen antamiseen sovelletaan, mitä niistä tapaamisoikeutta koskevan asian tuomioistuinkäsittelyn osalta lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (361/1983) 15 a §:ssä, 16 §:n 3—5 momentissa, 16 a ja 17 §:ssä säädetään.

95 §

Adoptoitavan lapsen edustaminen

Kun adoptioneuvonnan antaja tai ulkomainen palvelunantaja on sijoittanut lapsen adoptionhakijan luokse adoptiotarkoituksessa, adoptionhakijalla on sijoituksen aikana oikeus huoltajan sijasta päättää lapsen olinpaikasta, hänen hoidostaan, kasvatuksestaan, valvonnastaan ja muusta huolenpidostaan sekä hänelle tarpeellisesta opetuksesta ja terveydenhuollosta. Adoptionhakijalla on lisäksi oikeus edustaa lasta muissakin tämän henkilöä koskevissa kiireellisissä asioissa.

Edellä 1 momentissa tarkoitettua oikeutta käyttävään adoptionhakijaan sovelletaan, mitä lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 4 §:n 2 ja 3 momentissa sekä 5, 5 b ja 5 c §:ssä säädetään huoltajasta.

_____

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20 .

_____

9.

Laki

holhoustoimesta annetun lain 11 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan holhoustoimesta annetun lain (442/1999) 11 § seuraavasti:

11 §

Jos edunvalvoja on sairauden vuoksi tai 32 §:n 2—5 momentissa tarkoitetusta taikka muusta syystä tilapäisesti estynyt hoitamasta tehtäväänsä, tuomioistuin voi määrätä hänelle sijaisen.

Sijaiseen sovelletaan, mitä edunvalvojasta tässä laissa säädetään.

_____

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20 .

_____

10.

Laki

uskonnonvapauslain 3 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

muutetaan uskonnonvapauslain (453/2003) 3 §:n 2 momentti, sellaisena kuin se on laissa 253/2016, seuraavasti:

3 §

Jäsenyys uskonnollisessa yhdyskunnassa

— —

Lapsen uskonnollisesta asemasta päättävät hänen huoltajansa yhdessä. Jos tehtävien jaosta lapsen huoltajien kesken on lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (361/1983) nojalla sovittu sosiaalilautakunnan vahvistamalla sopimuksella tai päätetty tuomioistuimen päätöksellä toisin, noudatetaan kuitenkin sosiaalilautakunnan vahvistamaa sopimusta tai tuomioistuimen päätöstä.

— —

_____

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20 .

_____

11.

Laki

lastensuojelulain 46 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

muutetaan lastensuojelulain (417/2007) 46 §:n 1 momentti, sellaisena kuin se on laissa 88/2010, seuraavasti:

46 §

Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta päättäminen huostassapidon aikana

Huostassapidon aikana vanhemmat voivat sopia lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. Sopimuksen vahvistamisesta säädetään lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetussa laissa. Yleinen tuomioistuin voi huostassapidon aikana päättää lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta tai edunvalvonnasta noudattaen, mitä mainitussa laissa tai holhoustoimesta annetussa laissa säädetään.

— —

_____

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20 .

_____

12.

Laki

toimivallasta, sovellettavasta laista, toimenpiteiden tunnustamisesta ja täytäntöönpanosta sekä yhteistyöstä vanhempainvastuuseen ja lasten suojeluun liittyvissä asioissa tehdyn yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta ja sopimuksen soveltamisesta annetun lain 10 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

muutetaan toimivallasta, sovellettavasta laista, toimenpiteiden tunnustamisesta ja täytäntöönpanosta sekä yhteistyöstä vanhempainvastuuseen ja lasten suojeluun liittyvissä asioissa tehdyn yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta ja sopimuksen soveltamisesta annetun lain (435/2009) 10 § seuraavasti:

10 §

Lausunto tapaamisoikeutta koskevassa asiassa

Jos lapsen tapaamisoikeutta koskeva asia tulee ratkaistavaksi sopimuksen osapuolena olevassa vieraassa valtiossa ja asia koskee lapsen ja tämän Suomessa asuvan vanhemman välistä yhteydenpitoa, viimeksi mainittu voi pyytää sosiaalilautakunnan lausuntoa niistä olosuhteista, jotka ovat merkittäviä tapaamisoikeuden myöntämisen tai käyttämisen kannalta. Lausunnossa saa ilmaista myös salassa pidettäviä tietoja soveltaen, mitä lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 16 §:n 5 momentissa säädetään.

Valiokunnan mietintö LaVM 12/2018 vp

Lausunnon antaa sen kunnan sosiaalilautakunta, jossa lausuntoa pyytävällä henkilöllä on kotikuntalaissa (201/1994) tarkoitettu kotikunta. Lausunto toimitetaan Suomen keskusviranomaiselle tai suoraan sen valtion toimivaltaiselle viranomaiselle, jossa asia tulee ratkaistavaksi.

Tämän pykälän nojalla kunnan järjestämään toimintaan sovelletaan sosiaali- ja terveydenhuollon suunnittelusta ja valtionosuudesta annettua lakia (733/1992), jollei lailla toisin säädetä.

_____

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20 .

_____

Valiokunnan lausumaehdotukset

1. *Eduskunta edellyttää, että hallitus ohjeistaa lapsenhuoltolain uudistuksen toimeenpanossa lapsen edun olevan kaikkea päätöksentekoa ja toimintaa ohjaava tulkintaperiaate.*

2. *Eduskunta edellyttää, että hallitus mahdollisimman pian selvittää ja arvioi vuoroasumisen vaikutukset ja muutostarpeet etuuksia ja palveluja koskevaan lainsäädäntöön sekä valmistelee viipymättä tarvittavat lainsäädäntömuutokset annettaviksi eduskunnalle.*

3. *Eduskunta edellyttää, että hallitus vahvistaa ja kehittää vanhemmuuden ja parisuhteen tukea ja erotilanteiden palveluja pitkittyneiden ja vaikeiden lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien riitojen ehkäisemiseksi ja ratkaisemiseksi.*

4. *Eduskunta edellyttää, että lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan asian tuomioistuinkäsittelyä varten laadittavan olosuhdeselvityksen tekemisestä annetaan valtakunnallista ohjeistusta ja koulutusta sekä arvioidaan tarve säätää kelpoisuusvaatimukset selvityksen tekemiselle.*

5. *Eduskunta edellyttää, että hallitus seuraa tarkoin lapsenhuoltolain uudistuksen toimeenpanoa ja vaikutuksia kiinnittäen erityistä huomiota muun muassa entistä laajempien lapsen huoltoa, asumista ja tapaamista koskevien sopimismahdollisuuksien ja sosiaaliviranomaisten toimivaltuuksien käyttöön, vuoroasumisen toimivuuteen sekä vieraannuttamiseen ja muuhun tapaamisoikeuden estämiseen tarkoitettujen keinojen tehokkuuteen.*

Helsingissä 5.12.2018

Asian ratkaisevaan käsittelyyn valiokunnassa ovat ottaneet osaa

puheenjohtaja Kari Tolvanen kok
varapuheenjohtaja Eva Biaudet r
jäsen Eeva-Johanna Eloranta sd
jäsen Katja Hänninen vas
jäsen Ari Jalonen sin

jäsen Johanna Karimäki vihr
jäsen Pia Kauma kok
jäsen Suna Kymäläinen sd
jäsen Hanna-Leena Mattila kesk
jäsen Ilmari Nurminen sd
jäsen Juha Pylväs kesk
jäsen Antti Rantakangas kesk
jäsen Veera Ruoho kok
jäsen Mari-Leena Talvitie kok
jäsen Ville Tavio ps

Valiokunnan sihteerinä on toiminut

valiokuntaneuvos Marja Tuokila